

TESI DOCTORAL

LA DESTRUCCIO DEL MON RURAL CATALA 1880-1980:
DE PAGESOS A OBRERS I CIUTADANS

Dirigida per: JOSEP TERMES I ARDEVOL

ANDREU MAYAYO I ARTAL

Febrer del 1989

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTORIA UNIVERSITAT DE BARCELONA

**ESTRUCTURA D'EDATS DELS EMPRESARIS AGRARIS
A CADA COMARCA**

Comarca	1	2	3	4	5
Baix Llobregat	2,6	41,1	27,4	29,0	56,0
Barcelonès	2,8	33,6	30,3	33,3	57,5
Maresme	2,6	39,1	30,4	27,9	56,1
Vallès Occidental	2,6	34,7	28,9	33,7	57,4
Vallès Oriental	1,5	38,8	30,0	29,6	56,7
Alt Empordà	2,9	39,4	27,6	30,0	56,2
Baix Empordà	4,3	44,6	26,8	24,4	54,5
Garrotxa	3,2	46,6	26,6	32,6	54,4
Gironès	2,9	43,3	28,2	25,7	55,2
Selva	3,7	41,3	27,7	27,4	55,4
Alt Camp	3,6	40,1	45,6	27,8	55,2
Alt Penedès	3,9	43,4	27,8	24,8	54,8
Baix Penedès	5,0	47,9	25,4	21,8	53,5
Garraf	3,0	42,6	29,0	25,3	55,2
Tarragonès	3,1	38,9	26,8	31,1	56,3
Baix Camp	3,9	41,0	26,0	29,0	55,6
Conca de Barberà	4,0	45,1	27,4	23,3	54,3
Priorat	4,1	37,3	27,0	31,4	56,3
Ribera	3,2	38,1	25,6	33,0	56,6
Baix Ebre	4,0	42,3	25,9	27,7	55,2
Montsià	4,4	39,3	24,0	32,2	56,0
Terra Alta	4,9	45,7	24,7	24,6	54,1
Cerdanya	4,9	45,2	30,0	19,9	53,7
Osona	4,1	48,7	24,4	22,7	53,7
Ripollès	3,2	46,3	28,1	22,3	54,3
Anoia	3,4	35,6	29,5	31,5	56,8
Bages	3,4	42,2	27,7	26,7	55,3
Berguedà	3,0	44,3	25,6	27,0	55,1
Solsonès	7,7	47,0	25,2	20,0	52,6
Garrigues	4,0	42,4	25,3	28,2	55,2
Noguera	4,6	43,3	27,8	24,2	54,5
Segarra	5,2	42,3	24,5	28,0	54,9
Segrià	5,3	47,4	26,3	21,0	53,4
Urgell	4,5	39,4	25,2	30,9	55,8
Alt Urgell	3,0	41,8	28,9	26,3	55,5
Pallars Jussà	3,7	42,4	29,5	24,4	55,0
Pallars Sobirà	1,6	42,9	25,0	30,5	56,1
Vall d'Aran	4,2	39,1	28,0	28,6	55,7
CATALUNYA	3,1	40,1	27,0	27,2	55,3

FONT: elaboració pròpia a partir dels censos agraris d'Espanya, 1972.
INE.

1. Percentatge empresaris fins a 34 anys.
2. Percentatge empresaris de 35 a 54 anys.
3. Percentatge empresaris de 55 a 64 anys.
4. Percentatge empresaris més grans de 65 anys.
5. Mitjana d'edats en anys.

FONT: L. BENELBAS, 1981, p. 121

QUADRE II

**POBLACIÓ ACTIVA AGRÀRIA I PARTICIPACIÓ
RESPECTE A LA POBLACIÓ ACTIVA TOTAL (1970)**

Comarca	1 Població activa agrària (1970)	2 % sobre població activa total (1970)	3 Població activa agrària (1975)
Baix Llobregat	4.758	3,7	4.112
Barcelonès	3.519	0,9	3.752
Maresme	6.645	9,1	5.740
Vallès Occidental	3.137	1,7	2.949
Vallès Oriental	4.995	8,7	4.243
Alt Empordà	6.159	24,3	5.334
Baix Empordà	4.292	17,5	3.930
Garrotxa	3.406	17,2	2.476
Gironès	5.081	11,6	3.661
Selva	4.725	16,9	3.180
Alt Camp	3.114	28,3	2.633
Alt Penedès	4.116	21,1	2.818
Baix Penedès	1.900	23,0	1.299
Garraf	1.434	7,3	1.331
Tarragonès	3.566	9,5	2.895
Baix Camp	7.330	22,6	5.838
Conca de Barberà	2.795	39,6	1.915
Priorat	2.656	58,1	1.907
Ribera	3.300	39,9	2.256
Baix Ebre	8.927	40,7	7.056
Montsià	7.182	45,6	6.404
Terra Alta	3.799	65,8	2.870
Cerdanya	1.483	30,3	1.343
Osona	5.479	13,8	4.655
Ripollès	2.017	13,4	1.291
Anoia	2.505	9,1	2.334
Bages	3.614	6,5	2.985
Berguedà	2.414	13,6	1.791
Solsonès	1.709	42,9	1.608
Garrigues	5.465	62,2	4.000
Noguera	3.479	47,7	6.296
Segarra	2.534	42,0	2.327
Segrià	15.134	28,6	13.245
Urgell	5.386	42,2	4.471
Alt Urgell	2.777	32,8	1.885
Pallars Jussà	2.666	37,2	1.999
Pallars Sobirà	1.382	47,8	1.141
Vall d'Aran	468	24,1	435
TOTAL CATALUNYA	160.342	8,4	130.405

FONT: Dades elaborades a partir del cens de població del 1970 de l'INE, agregats per CIDC i el padro del 1975⁵

QUADRE III

SUPERFICIE CENSADA POR COMARCAS AÑOS 1962, 1972 Y 1982 (provisionales) Comparación

Comarca	1962 ha.	1972 ha.	1982 ha.	Variación absoluta 1962-72	Variación absoluta 1972-82	Variación absoluta 1962-82
1 Baix Llobregat	13 118	11 870	22 851	1 771	28 30	11 00
2 Barcelonés	5 600	1 744	1 850	68 88	6 07	68 96
3 Maresme	25 790	28 552	26 247	20 22	8 07	28 66
4 Vallés Occidental	46 794	43 578	32 731	6 98	24 80	30 05
5 Vallés Oriental	18 781	64 562	71 749	18 05	11 13	8 93
6 Alt Empordà	115 079	114 351	110 111	0 63	3 71	4 32
7 Baix Empordà	58 646	54 359	46 935	1 31	13 66	19 97
8 Gironès	61 005	68 006	64 513	9 68	5 13	4 04
9 Osona	68 722	72 072	65 096	4 87	9 68	5 28
10 La Selva	88 197	89 490	76 125	1 47	14 93	1 69
11 Alt Camp	46 211	41 393	39 699	10 43	4 09	4 09
12 Alt Penedès	41 651	43 754	40 526	5 05	3 8	2 70
13 Baix Penedès	18 187	9 948	16 232	9 68	8 63	10 75
14 Garraf	19 014	15 179	14 934	20 30	1 58	21 58
15 Tarragonès	26 181	24 630	22 205	5 92	9 83	15 18
16 Baix Camp	51 137	51 124	51 223	10 52	0 19	10 35
17 Tàrragona	56 727	47 049	52 646	17 06	13 90	7 19
18 Priorat	13 523	40 378	41 553	7 23	2 91	4 53
19 Ribera d'Ebre	65 755	51 640	59 780	21 47	15 72	9 12
20 Baix Ebre	44 058	11 227	85 058	8 13	10 14	1 19
21 Montsià	56 666	60 107	49 422	11 58	1 37	12 78
22 Tarragona	61 508	54 714	67 750	3 85	23 83	6 68
23 Conca de Barberà	23 527	22 296	23 126	5 23	3 72	1 70
24 Tàrragona	18 654	10 713	16 617	8 60	1 42	7 08
25 Ribagorça	46 665	43 813	35 358	2 95	1 85	1 35
26 Andorra	60 350	67 192	69 846	1 34	3 95	15 73
Bages	108 790	118 798	104 755	9 20	11 82	3 71
28 Berguedà	94 376	103 234	75 290	9 39	27 06	20 02
29 Solsonès	94 507	101 576	81 977	7 48	19 29	13 26
30 Garrotxa	58 063	66 605	65 567	2 44	1 26	1 67
31 Noya	157 491	164 627	153 238	4 53	6 91	2 70
32 Segarra	6 230	65 373	65 726	6 77	0 54	7 34
33 Segrià	117 580	124 477	110 913	5 87	10 90	5 67
34 Jironès	59 562	61 173	55 099	2 70	9 93	7 49
35 Alt Urgell	151 100	154 680	131 683	2 38	14 87	12 85
36 Pallars Jussà	80 857	167 280	152 342	4 00	8 93	5 29
37 Pallars Sobirà	119 505	129 983	116 997	8 77	9 99	2 10
38 Val d'Aran	66 554	64 281	63 660	3 42	0 97	4 35
Total de Catalunya	2 710 191	2 698 005	2 558 671	0 45	5 16	0 58

QUADRE IV

NUMERO DE EXPLOTACIONES, CON TIERRAS, POR COMARCAS, AÑOS 1962, 1972 Y 1982
(provisional) Comparacion

	1962	1972	1982	Variación absoluta 1982-72	Variación porcentual 1972-72	Variación porcentual 1982-62
1 Bax Nubrega	6 461	4 408	3 216	-31 99	-27 04	-50 38
2 Barcelonés	915	331	228	-63 83	-31 12	-75 04
3 Maestrat	6 279	4 144	3 951	-34 00	-4 66	-37 08
4 Valles Occidentals	5 085	3 664	2 187	-38 79	-40 31	-64 08
5 Valles Orientals	7 221	4 413	3 896	-38 89	-11 72	-46 06
6 Alt Emporda	9 495	6 208	5 280	-34 62	-14 95	-44 29
7 Baix Emporda	6 279	3 739	2 892	-46 82	-13 39	-53 94
8 Gironés	6 123	3 080	2 254	-49 78	-26 82	-63 25
9 Gerona	8 710	4 808	3 891	-44 80	-9 07	-55 33
10 La Selva	1 283	1 951	2 457	45 75	12 53	52 53
11 Alt Camp	4 890	3 499	3 367	-28 45	-3 77	-31 15
12 Alt Penedès	5 993	4 630	3 677	-32 74	-20 58	-38 65
13 Baix Penedès	1 979	1 544	1 383	-21 98	-10 43	-30 12
14 Garraf	1 595	859	887	46 14	0 93	45 64
15 Tarragonés	5 354	3 549	3 200	-33 71	-9 83	-40 23
16 Baix Camp	6 802	6 130	6 825	9 85	11 33	0 34
17 Conca de Barberà	4 291	2 557	2 850	40 41	11 45	33 58
18 Priorat	4 192	3 106	3 325	25 92	7 05	20 70
19 Ribera d'Ebre	4 734	4 178	4 408	11 74	5 51	5 89
20 Baix Ebre	3 708	3 499	0 591	-11 29	-11 50	1 09
21 Montsià	4 799	1 501	6 988	14 75	6 87	20 60
22 Terra Alta	3 671	3 296	3 440	10 22	4 98	5 75
23 Tardana	81	426	372	-51 20	-12 68	-57 39
24 Dacòrs	81	4 610	2 486	-43 18	-16 77	-69 36
25 Horta	4 212	1 479	1 459	-64 89	-1 35	-65 36
26 Priorat	4 418	3 368	4 071	23 77	20 87	7 85
27 Fogas	8 273	4 374	3 396	-47 13	-22 36	-58 95
28 Berguedà	5 020	2 465	1 792	-50 90	-27 30	-64 30
29 Solsonès	1 630	1 319	1 061	-19 10	-19 56	-34 91
30 Garrotxa	5 445	5 196	4 329	-45 7	-16 68	-20 50
31 Noya	7 498	6 423	5 453	-14 31	-15 10	-27 25
32 Segarra	3 000	2 293	2 030	-23 57	-11 47	-32 33
33 Segrià	12 416	11 590	9 450	-6 65	-18 66	-23 89
34 Urgell	5 678	5 039	3 678	-11 25	-27 01	-35 22
35 Alt Urgell	3 648	2 455	2 041	-32 70	-18 86	-44 06
36 Pallars Jussà	3 627	2 493	1 977	-21 27	-20 70	-45 49
37 Pallars Sobirà	1 738	1 252	1 031	-27 96	-17 65	-40 68
38 Vall d'Aran	122	657	347	-9 00	-47 18	-51 94
Total de Catalunya	204 199	144 133	127 164	-29 42	-11 77	-37 73

CUADRE V**DIMENSION MEDIA COMARCAL DE LAS EXPLOTACIONES AÑOS 1962, 1972 Y 1982 (provisional)**

Comarca	1962 Ha.	1972 Ha.	82 Ha.	Varacion porcentaje 1962-72	Varacion porcentaje 1972-82	Varacion porcentaje 1962-82
1. Baix Llobregat	5.11	7.23	7.11	41.49	1.66	39.14
2. Barcelonés	4.12	5.27	4.11	13.89	53.88	32.51
3. Maresme	5.70	6.89	6.64	20.88	3.62	16.48
4. Valles Occidentals	7.69	11.88	11.97	54.49	26.01	94.67
5. Valles Orientals	0.91	14.83	8.42	34.10	25.90	68.84
6. Alt Empordà	12.12	18.42	20.93	51.98	13.62	72.89
7. Baix Empordà	9.34	16.28	6.23	74.30	0.31	73.77
8. Garrotxa	10.11	22.98	8.62	118.46	29.61	193.09
9. Gironès	7.89	4.99	4.73	39.99	11.69	112.04
10. La Selva	12.11	22.55	12.02	87.04	2.78	81.83
11. Alt Camp	4.45	1.83	1.79	25.19	0.34	24.76
12. Al. Penedes	6.95	9.45	7.72	35.97	16.61	58.56
13. Baix Penedes	9.19	17.92	11.81	40.59	8.59	28.51
14. Garrat	11.94	7.57	7.23	47.99	2.49	44.30
15. Tarragonès	4.89	5.94	4.92	6.94	0.00	41.92
16. Baix Camp	8.40	8.34	7.51	0.71	9.59	10.60
17. Conca de Barberà	13.22	8.40	8.47	29.18	0.38	29.71
18. Pineda	12.38	13.80	12.50	25.24	3.84	29.42
19. Ribera d'Ebre	11.89	12.36	13.56	11.72	9.71	2.38
20. Baix Ebre	7.65	8.13	8.03	1.57	1.23	2.29
21. Montsià	6.44	5.68	7.07	3.73	5.83	9.78
22. Tarr. Alta	11.30	10.40	9.48	4.05	17.95	13.18
23. Cerdanya	26.95	57.34	42.17	94.21	18.78	130.69
24. Osona	12.16	11.24	3.44	33.12	28.39	145.39
25. Ripollès	22.95	63.43	44.35	176.38	3.03	184.71
26. Anso	13.66	19.95	5.41	46.05	22.75	12.81
27. Berges	13.15	27.16	10.45	68.54	13.59	134.60
28. Bages	18.80	41.88	18.73	122.77	40.73	212.39
29. Solsonès	57.98	17.95	17.26	32.82	0.32	33.25
30. Gompuds	12.50	12.18	5.14	2.24	18.47	21.12
31. Noya	21.01	25.63	28.10	21.99	9.63	33.75
32. Segarra	20.41	28.11	32.37	39.69	3.54	58.60
33. Segria	9.47	10.14	11.73	11.41	9.22	23.86
34. Urgel	10.49	12.14	14.98	15.73	23.39	42.80
35. Alt Urgel	41.42	63.01	54.51	52.12	2.38	55.75
36. Pallars Jussà	44.35	67.19	77.05	51.30	14.82	73.73
37. Pallars Sobirà	68.76	103.82	113.47	50.99	9.29	65.02
38. Vall d'Aran	92.18	97.84	183.45	6.14	87.50	99.01
Total de Catalunya	13.27	18.71	20.03	40.99	7.05	50.94

QUADRE VI

**COMPOSICIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA AGRÀRIA
A CADA COMARCA, SEGONS LA SEVA CONDICIÓ
SÒCIO-ECONÒMICA**

Comarca	1	2	3	4
Baix Llobregat	13,8	39,7	24,0	22,4
Barcelonès	11,4	18,2	36,9	33,2
Maresme	16,4	33,6	31,9	17,9
Vallès Occidental	10,7	50,1	26,3	12,8
Vallès Oriental	6,7	64,3	18,8	10,0
Alt Empordà	8,5	67,6	9,7	13,9
Baix Empordà	7,3	69,4	12,8	10,3
Garrotxa	6,9	82,1	6,0	4,8
Gironès	6,9	80,2	7,5	5,1
Selva	7,5	67,7	10,7	13,9
Alt Camp	9,2	71,4	12,5	6,7
Alt Penedès	5,8	70,0	14,3	9,7
Baix Penedès	7,0	72,2	10,0	10,6
Garraf	13,8	28,0	32,0	26,0
Tarragonès	11,0	49,3	20,1	19,4
Baix Camp	7,8	54,0	16,6	21,4
Conca de Barberà	2,6	81,0	10,3	5,5
Priorat	7,3	68,5	12,2	11,8
Ribera	7,9	65,0	7,3	19,5
Baix Ebre	3,6	32,4	12,0	51,8
Montsià	5,6	36,1	7,5	50,5
Terra Alta	3,9	89,7	2,5	3,8
Cerdanya	13,4	64,0	9,3	13,0
Osona	11,3	66,8	14,1	7,5
Ripollès	5,0	80,6	6,1	8,1
Anoia	6,4	69,5	18,4	5,5
Bages	7,6	60,9	17,5	13,8
Berguedà	19,1	40,7	21,2	18,8
Solsonès	13,8	67,1	6,5	12,4
Garrigues	7,9	83,0	4,1	4,8
Noguera	9,8	75,2	6,5	8,3
Segarra	3,1	82,6	9,1	5,0
Segrià	5,8	76,1	6,0	11,9
Urgell	6,2	76,9	6,6	10,1
Alt Urgell	9,8	76,7	3,6	9,7
Pallars Jussà	5,7	84,8	3,9	5,4
Pallars Sobirà	13,2	76,1	4,0	6,5
Vall d'Aran	3,2	80,7	5,3	10,6
TOTAL CATALUNYA	8,1	63,2	12,5	16,1

Font: elaboració pròpia a partir del cens de població del 1970, agregació comarcal efectuada pel CIDC.

1. Percentatge d'empresaris amb assalariats.
2. Percentatge d'empresaris sense assalariats.
3. Percentatge de gerents i personal qualificat.
4. Percentatge d'obriers agrícoles.

QUADRE VII

PARTICIPACIÓ DE CADA COMARCA EN EL TOTAL D'ACTIUS AGRARIS

Comarca	1	2	3	4	5
Baix Llobregat	3,0	5,01	1,85	5,70	4,14
Barcelonès	2,2	3,08	0,62	6,49	4,54
Maresme	4,1	8,31	2,21	10,60	4,62
Vallès Occidental	2,0	2,55	1,54	4,12	1,56
Vallès Oriental	3,1	2,54	3,16	4,70	1,95
Alt Empordà	3,8	4,02	4,10	3,00	3,33
Baix Empordà	2,7	2,41	2,93	2,74	1,72
Garrotxa	2,1	1,80	2,76	1,03	0,64
Gironès	3,2	2,70	4,01	1,91	1,01
Selva	2,9	2,70	3,16	2,53	2,56
Alt Camp	1,9	2,19	2,18	1,34	0,81
Alt Penedès	2,6	1,83	2,83	2,92	1,55
Baix Penedès	1,2	1,01	1,34	0,95	0,79
Garraf	0,9	1,52	0,40	2,28	1,43
Tarragonès	2,2	3,00	1,72	3,59	2,67
Baix Camp	4,6	4,38	3,91	6,02	5,08
Conca de Barberà	1,7	0,56	2,25	1,44	0,59
Priorat	1,7	1,49	1,80	1,62	1,21
Ribera	2,1	1,99	2,12	1,20	2,49
Baix Ebre	5,	2,48	2,85	5,33	17,92
Montsià	4,5	3,11	2,55	2,72	14,06
Terra Alta	2,4	1,13	3,35	0,46	0,55
Cerdanya	0,9	1,52	0,94	0,68	0,74
Osona	3,4	4,76	3,60	3,87	1,60
Ripollès	1,3	0,78	1,59	0,62	0,64
Anoia	1,6	1,23	1,72	2,30	0,53
Bages	2,3	2,10	2,16	3,16	1,93
Berguedà	1,5	3,53	0,96	2,56	1,76
Solsonès	1,1	1,80	1,12	0,56	0,83
Garrigues	3,4	3,31	4,48	1,13	1,03
Noguera	5,3	6,35	6,30	2,77	2,74
Segarra	1,6	0,61	2,05	1,14	0,50
Segrià	9,4	6,68	11,35	4,60	7,02
Urgell	3,4	2,57	4,09	1,79	2,12
Alt Urgell	1,7	2,09	2,09	0,50	1,04
Pallars Jussà	1,7	1,18	2,22	0,51	0,56
Pallars Sobirà	0,9	1,38	1,04	0,28	0,35
Vall d'Aran	0,3	0,10	0,36	0,11	0,18
TOTAL CATALUNYA	100,0	100,00	100,00	100,00	100,00

FONT: dades elaborades a partir del cens de població del 1970 de l'INE. Agregats per CIDC.

1. Percentatge sobre total població activa agrària.
2. Percentatge sobre total empresaris amb assalariats.
3. Percentatge sobre total empresaris sense assalariats.
4. Percentatge sobre total gerents i personal qualificat.
5. Percentatge sobre total obrers agrícoles sense qualificar.

CUADRE VIII

CENS DE MAQUINARIA AGRÍCOLA EN ÚS. ANY 1986

COMARCA	TRACTORS			PULVERIZADORES nº	Hec. cubiertos 100 Ha. equivalencia*
	DE ORDE nº	DE CARRERS nº	TOTAL nº		
01 BAIX LLOBREGAT	1.230	60	1.290	1.099	9,42
02 BARCELONES	100	1	100	50	15,40
03 MARESME	1.033	82	1.095	1.031	13,20
04 VALLES OCCIDENTAL	627	33	655	126	6,64
05 VALLES ORIENTAL	1.191	21	1.212	200	7,76
06 ALT EMPORDA	2.784	54	2.838	809	7,13
07 BAIX EMPORDA	2.128	1	2.131	412	8,46
08 GARROTXA	997	2	999	116	10,27
09 GIRONES	2.500	23	2.603	437	9,71
10 LA SELVA	1.055	164	1.219	144	10,31
11 ALT CAMP	1.511	19	1.530	741	5,58
12 ALT PENEDES	2.577	167	2.744	2.063	9,25
13 BAIX PENEDES	871	2	873	627	8,67
14 GARRAF	447	4	451	183	7,61
15 TARRAGONES	1.211	0	1.211	754	7,99
16 BAIX CAMP	2.480	22	4.482	1.863	8,02
17 CONCA DE BARBERA	1.275	7	1.282	727	4,22
18 PRIORAT	669	59	728	461	3,88
19 ANERA D'EBRE	1.379	13	1.392	802	4,17
20 BAIX EBRE	1.528	104	1.632	663	3,38
21 MONTSIA	1.357	188	1.745	851	4,46
22 TERRA ALTA	1.685	27	1.712	1.307	5,41
23 Cerdanya	570	49	619	46	1,08
24 OSONA	1.924	13	1.935	462	6,18
25 RIPOLLES	617	18	635	8	13,86
26 ANOIA	1.412	16	1.448	366	4,47
27 BAGES	1.427	15	1.442	613	4,74
28 BERGUEDA	640	8	648	53	6,98
29 SOLSONES	628	86	694	91	3,64
30 GARRIGAFS	2.878	20	2.898	1.516	4,95
31 NOGUERA	4.277	84	4.411	1.749	4,84
32 SEGARRA	1.678	7	1.685	174	3,37
33 SEGONA	7.913	60	7.973	6.116	7,02
34 URGELL	2.931	18	2.949	803	4,77
35 ALT URGELI	674	131	805	132	9,57
36 PALLARS JUSSA	1.150	24	1.174	206	1,80
37 PALLARS SOBIRA	209	39	248	5	5,49
38 VALL D'ARAN	149	18	167	29	21,49
CATALUNYA	50.034	1.629	51.673	27.649	5,97

* Les dades de superfície són de l'any 1985

QUADRE IX

SUPERFÍCIES I PRODUCCIONS AGRÍCOLES 1984/1985/1986/1987

CATALUNYA

GRUPS CONCREUS	PRODUCTE	SUPERFÍCIES				PRODUCCIONS			
		1984 ha	1985 ha	1986 ha	1987 ha	1984 tones	1985 tones	1986 tones	1987 tones
Cereals	BLAT total	99.273	92.406	90.475	87.789	339.873	336.148	270.394	269.479
	BLAT TOU	89.308	92.375	90.445	87.789	338.805	336.028	270.274	269.479
	BLAT DUR	17	30	30	30	68	120	120	120
	ORDI total	218.803	226.247	232.889	233.554	771.110	756.005	519.629	442.521
	ORDI PER A PINSO	121.934	124.812	132.128	132.554	424.020	383.780	276.073	242.788
	ORDI CERVERSER	96.869	101.435	100.543	100.915	347.090	212.025	243.556	200.000
	CIVADA	13.205	12.402	13.114	12.784	42.235	36.894	27.308	27.210
SÈGOL	750	548	515	480	16.392	1.039	826	800	
ARRÓS	18.434	18.521	18.792	18.977	96.735	100.205	114.708	102.860	
BLAT DE MORO (gra)	32.691	36.574	37.330	38.307	703.545	715.515	208.463	247.203	
SORGO	6.294	3.950	3.765	2.088	25.255	15.298	13.542	8.290	
Leguminoses de gra	MONGETES SEQUES	1.970	1.932	1.812	1.730	2.614	2.475	2.155	2.471
	FAVES SEQUES	3.469	2.637	2.508	2.712	5.336	3.823	3.918	4.488
	LLENTIES	37	50	41	34	33	47	40	31
	CIGRONS	452	400	400	331	395	424	430	440
VEÇA (gra)	1.046	968	893	798	1.021	1.005	962	938	
Tubercles	PATATA (total)	20.092	19.016	17.438	16.907	360.921	332.400	291.174	288.587
	PATATA EXTRA PRIMERENÇA	20	-	-	-	200	-	-	-
	PATATA PRIMERENÇA	3.698	3.918	3.726	3.876	73.049	79.218	72.694	76.879
	PATATA MITJA-ESTACIO	13.193	12.242	10.447	9.913	245.494	213.917	178.307	184.326
	PATATA TARDANA	3.181	2.856	3.265	3.316	42.178	39.265	40.173	45.728
Conreus industrials	GIRA-SOL	12.957	10.105	9.087	7.903	26.167	19.688	17.025	15.567
Farratges	ALFALS	59.769	56.824	58.061	58.161	2.564.852	2.145.315	2.447.111	2.713.340
	BLAT DE MORO FARRATGER	13.432	14.524	16.094	17.518	319.896	437.739	424.512	532.498
	VEÇA FARRATGERA	5.074	4.673	4.588	4.485	108.354	85.243	85.350	83.779
	ESPARREC	150	152	153	152	415	751	707	773
	SINDRIA	761	649	654	626	14.099	12.230	13.144	13.114
	MELO	2.279	1.968	2.130	2.122	27.580	25.340	24.709	28.728
Hortalisses	TOMAQUET (total)	3.734	3.501	3.402	3.358	107.732	99.672	108.036	112.582
	Recollecció 1-31 març	35	109	40	40	2.300	5.800	2.650	2.500
	Recollecció 1 juny-30 setem	3.469	3.143	3.111	3.120	98.719	83.768	98.061	102.922
	Recollecció 1 oct-31 desem	230	249	251	198	6.713	10.124	7.325	6.140
	PEBROT	972	940	939	905	16.569	16.493	16.451	16.503
	CARXOFA	3.247	3.362	3.517	3.139	35.460	29.999	43.363	37.396
	ALLS	1.230	1.364	1.107	1.100	8.812	9.414	7.706	8.176
	CEBES (total)	3.903	3.958	3.627	2.784	115.468	104.769	94.332	95.420
	CEBA BABOSA	484	468	441	413	13.320	11.769	11.796	11.898
	CEBA DE GRA	2.306	2.703	1.751	1.427	77.447	78.136	55.656	57.343
ALTRES CEBES	1.113	787	1.434	937	24.701	14.863	26.880	26.181	
PÈSOLS VERDS	1.083	1.041	762	927	7.235	6.815	6.967	5.309	
MONGETA VERDA	2.274	2.264	2.215	2.190	26.417	26.107	25.816	24.857	
FAVES VERDES	1.292	1.136	1.108	1.104	12.317	9.756	9.982	9.867	
COL	1.746	1.398	1.438	1.502	50.894	36.220	40.455	28.125	
ENCIAM	4.886	4.575	4.693	4.609	120.870	101.673	120.706	119.581	
Citrics	CITRICS (total)	1.892	4.042	4.043	3.548	20.015	38.021	27.735	31.945
	TARONJA	2.147	2.221	1.624	1.625	7.782	17.870	11.572	15.118
	MANDARINA	1.641	1.695	2.317	2.318	11.940	19.393	15.316	15.658
	LLIMONA	80	126	97	98	239	670	811	1.124
Frutera	POMA	21.515	21.726	17.842	17.832	464.799	529.345	797.584	515.824
	PERA	14.058	14.239	13.482	13.476	228.307	261.060	126.108	236.738
	ALBERCOC	234	245	146	144	1.695	1.700	1.688	1.780
	CIRERA I GUINDA	2.361	2.465	2.122	2.123	8.998	11.253	14.157	12.725
	PRÈSSEC	13.622	14.250	14.119	14.133	168.106	168.448	153.636	145.603
	PRUNA	621	602	716	714	6.919	6.956	7.534	7.211
	AMETLLA	60.496	61.764	59.744	59.860	31.876	36.144	20.243	30.768
AVELLANA	35.060	35.366	34.642	31.635	11.334	27.800	19.028	27.004	
Vinya	RAIM DE TAULA	347	-	-	-	1.022	1.713	2.218	2.224
	RAIM DE TRANSFORMACIÓ VI (hectolitres)	95.865	89.441	86.567	86.393	385.087	380.960	385.914	373.774
Olivera	OLIVES DE TAULA	519	475	485	515	624	371	388	374
	OLIVES PER A ALMASSERA	124.648	-	-	-	73.925	78.145	27.619	73.470
	OLI	-	-	-	-	16.434	17.638	6.685	15.438

Font: Succions Territorials de Programes i Estadística del DARP

Nota: Les dades del 1987 són provisionals

- Valors no significatius

CUADRE X

**VALOR DE LA PRODUCCION AGRICOLA Y GANADERA
EN CATALUÑA AÑO 1976**

Comarcas	Producción total sector agrícola (en millones pts.)	Producción agrícola Porcentaje en relación al total	Producción ganadera Porcentaje en relación al total
1 Bax Llobregat	2 922,2	79,14	20,86
2 Barcelonés	300,1	51,39	48,61
3 Manresa	2 790,8	76,37	23,63
4 Valles Occidentals	1 716,7	43,58	56,42
5 Valles Orientals	3 509,9	25,75	74,25
6 Alt Empordà	4 244,1	45,75	54,25
7 Baix Empordà	3 003,8	51,45	48,55
8 Gironès	1 646,6	28,11	71,89
9 Gironès	3 715,9	29,86	70,14
10 La Selva	1 788,4	41,58	58,42
11 Alt Camp	2 325,1	51,71	48,29
12 Alt Penedès	2 091,8	59,64	40,36
13 Baix Penedès	985,6	40,82	59,18
14 Garraf	1 164,9	75,45	24,55
15 Tarragonès	1 481,5	46,04	53,96
16 Baix Camp	5 283,4	28,74	71,26
17 Conca de Barberà	3 038,0	21,76	78,24
18 Priorat	567,6	59,74	40,26
19 Ribera d'Ebre	1 688,9	55,38	44,62
20 Baix Ebre	5 572,9	68,96	31,04
21 Montsià	3 868,2	65,31	34,69
22 Terra Alta	787,9	76,96	23,04
23 Cerdanya	1 246,1	34,18	65,82
24 Osona	5 162,7	22,70	77,30
25 Ripollès	1 010,6	18,19	81,81
26 Anso	2 031,3	50,85	49,15
27 Bages	3 639,4	23,89	76,11
28 Berguedà	1 488,4	18,15	81,85
29 Solsonès	984,1	56,18	43,82
30 Gompsons	3 528,0	57,37	42,63
31 Noya	6 670,7	51,96	48,04
32 Segarra	3 283,6	39,47	60,53
33 Segrià	14 464,4	69,44	30,56
34 Urgell	5 118,4	46,89	53,11
35 Alt Urgell	1 182,4	25,67	74,33
36 Pallars Jussà	1 427,6	56,12	43,88
37 Pallars Sobirà	728,2	28,83	71,17
38 Vall d'Aran	108,8	28,68	71,32
Total de Catalunya	108 129,8	48,42	51,58

CUADRE XI

PRINCIPALES EMPRESAS ALIMENTARIAS DOMICILIADAS EN CATALUÑA

	Cifra de ventas (millones de pesetas)		Plantas		Sector de actividad	% participación capital extranjero
	1981	1982	1981	1982		
Sociedad Nestlé AEPA	48 154	53 524	4 250	4 946	Derivados lácteos, café soluble, culinaris, alm infantiles, etc.	100
Compañía Industrial y de Abastecimientos	38 296	—	—	—	Moltradora	50
Oleaginosas Españolas	23 094	26 958	132	138	Moltradora	0
Danone	17 463	22 950	2 964	3 066	Derivados lácteos	24
Cia Industrias Agrícolas	19 214	20 710	1 752	1 700	Azúcar, alcohol, piensos	0
Agropecuaria de Gursone (SCL)	18 425	19 008	977	893	Matadero, piensos, derivados cárnicos	0
Piensos Mens	15 025	15 917	429	425	Piensos	66
Coop. Prov. Avícola Ganadera	11 436	14 426	350	365	Granjas, piensos	0
Gallina Blanca Purina	12 700	14 400	530	530	Piensos	50
Explotaciones Agrícolas y Ganaderas Ausona	12 600	12 000	450	450	Granjas, matadero	0
C.P.C. España	9 551	11 907	1 085	1 053	Sopas preparadas, pastres, aditivos, etc.	100
Industrias Lerdanas del Cerdo	9 029	11 600	344	340	Matadero	15
Derivados Lácteos y Alimencios	10 298	11 366	1 169	1 243	Derivados lácteos, productos congelados	99
Nutrexpa	9 248	11 089	631	643	Cacao soluble, alimentos infantiles, etc.	0
Damm	8 995	10 900	1 240	1 240	Cerveza	—
Frigo	8 500	10 200	573	500	Helados, productos congelados	100
Codorniu	8 432	9 980	455	455	Vino espumoso cave	0
Bimbo	8 175	9 664	2 294	2 329	Panadería industrial	100
Starlux	8 513	9 599	778	739	Culinaris, margarina	100
Coop. Comercial Avicultura Reus	7 250	9 050	392	385	Granjas, matadero, piensos	0
Compañía Bebidas Gaseosas	5 160	7 826	950	1 000	Bebidas no alcohólicas	—
Productos Agropecuarios Fabra	5 988	7 565	780	777	Matadero, piensos	0
Unión Agraria Coop.	7 417	6 951	326	319	Piensos, aceite, frutos secos	0
Martini & Rossi	5 685	6 445	414	377	Bebidas espumosas	100
Frezenet	4 429	6 253	322	337	Vino	0
Gallina Blanca	5 866	6 184	1 024	969	Culinaris	50
L. Agudóns	4 164	6 144	184	194	Matadero, derivados cárnicos	—
Vañ Companys	5 500	6 000	400	400	Piensos	—
Letona	3 130	5 458	338	477	Derivados lácteos	0

Fuente: Fomento de la Producción.

QUADRE XII**EMPRESARIS AGRARIS SEGONS DEDICACIÓ
AL SECTOR**

Comarca	1	2	3
Baix Llobregat	2.263	2.092	48
Barcelonès	297	102	25
Maresme	2.299	1.619	41
Vallès Occidental	1.693	2.036	55
Vallès Oriental	2.381	1.922	45
Alt Empordà	3.420	2.477	42
Baix Empordà	2.216	1.076	33
Garrotxa	1.755	1.336	43
Gironès	3.107	1.645	55
Selva	2.095	1.824	47
Alt Camp	2.182	1.324	38
Alt Penedès	2.910	1.731	37
Baix Penedès	1.039	495	32
Garraf	531	917	42
Tarragonès	1.895	1.622	46
Baix Camp	3.797	2.270	37
Conca de Barberà	1.685	900	35
Priorat	1.567	1.496	49
Ribera	1.989	2.192	52
Baix Ebre	3.765	5.721	60
Montsià	3.542	3.962	53
Terra Alta	2.470	831	25
Cerdanya	366	41	10
Osona	2.815	2.078	42
Ripollès	949	495	34
Anoia	1.613	1.748	52
Bags	2.343	2.079	47
Berguedà	1.411	1.052	43
Solsonès	866	405	32
Garrigues	3.441	1.737	34
Noguera	4.622	1.908	29
Segarra	1.707	638	27
Segrià	8.824	2.764	24
Urgell	3.147	1.990	39
Alt Urgell	1.787	572	24
Pallars Jussà	1.588	825	34
Pallars Sobirà	874	263	23
Vall d'Aran	334	284	46
TOTAL CATALUNYA	85.585	57.939	40

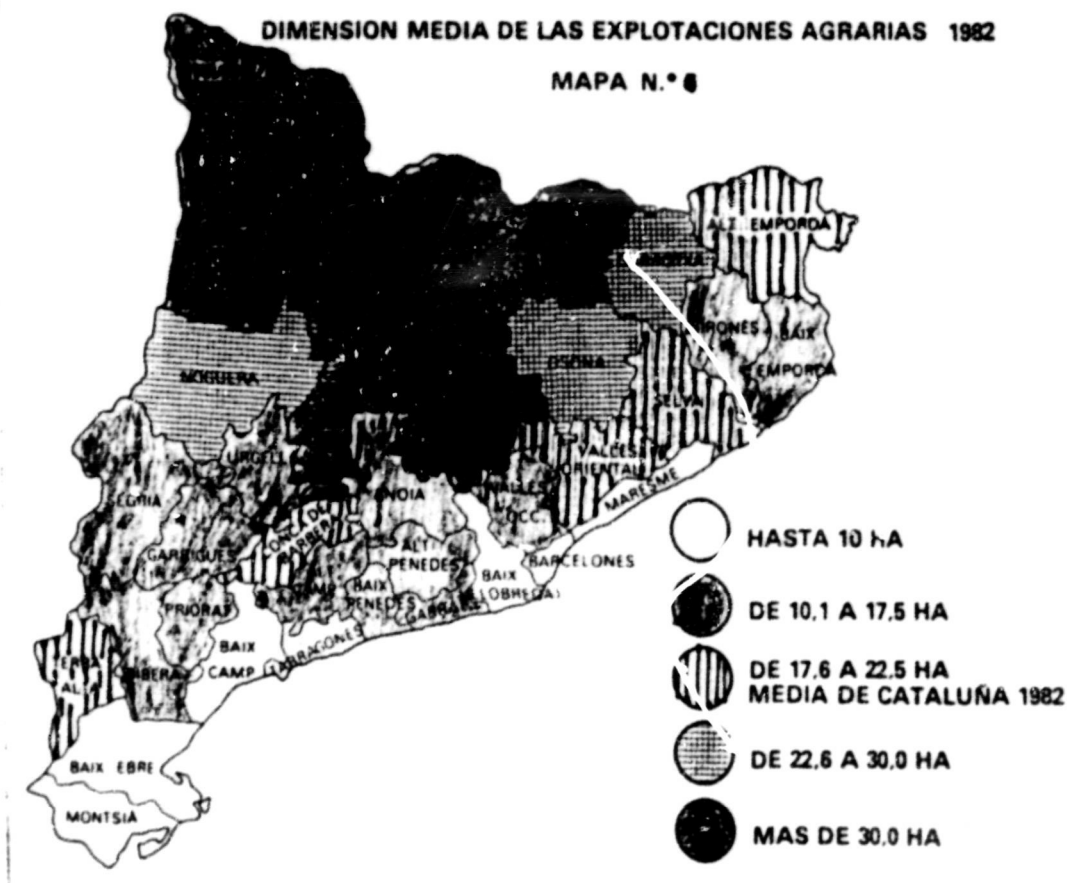
FONT: elaboració pròpia a partir dels censos agraris d'Espanya, 1972.
INE.

1. Dedicació principal a l'explotació.
2. Dedicació principal fora de l'explotació.
3. Percentatge d'empresaris agraris amb dedicació secundària a l'explotació respecte al total d'empresaris.

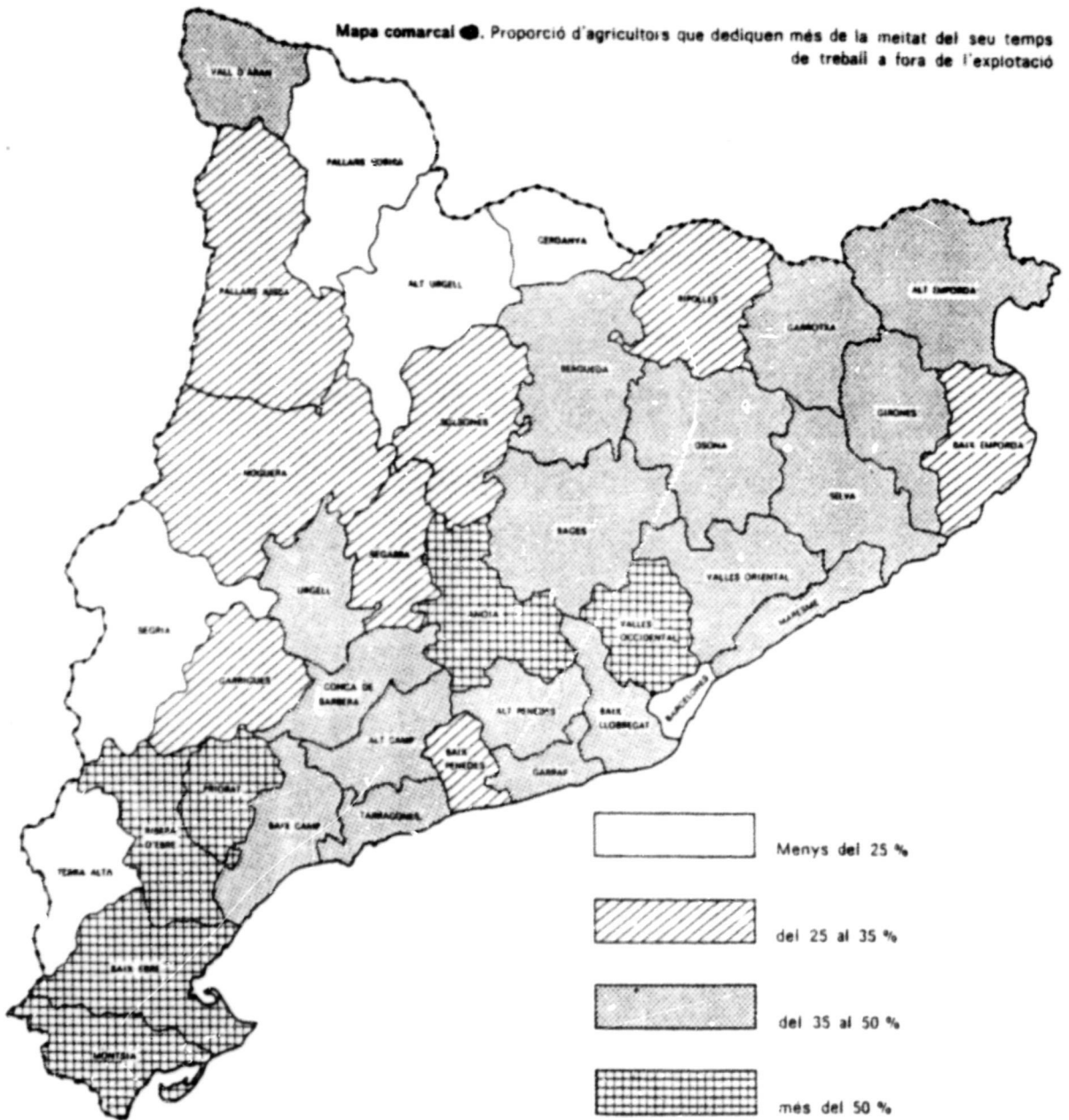
FONT: L. BEVELLÉAS, 1981, p. 131

DIMENSION MEDIA DE LAS EXPLOTACIONES AGRARIAS 1982

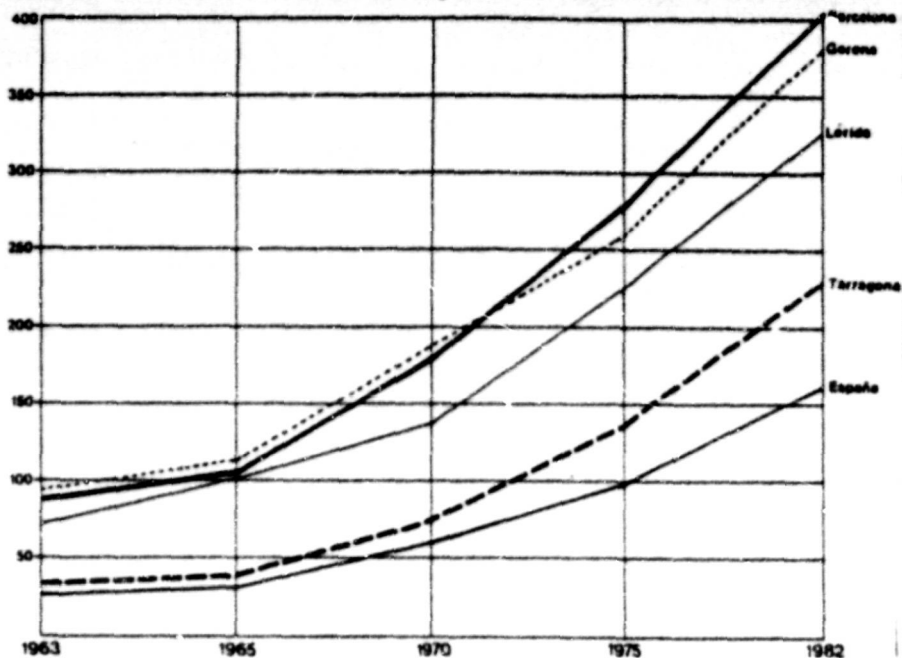
MAPA N.º 6

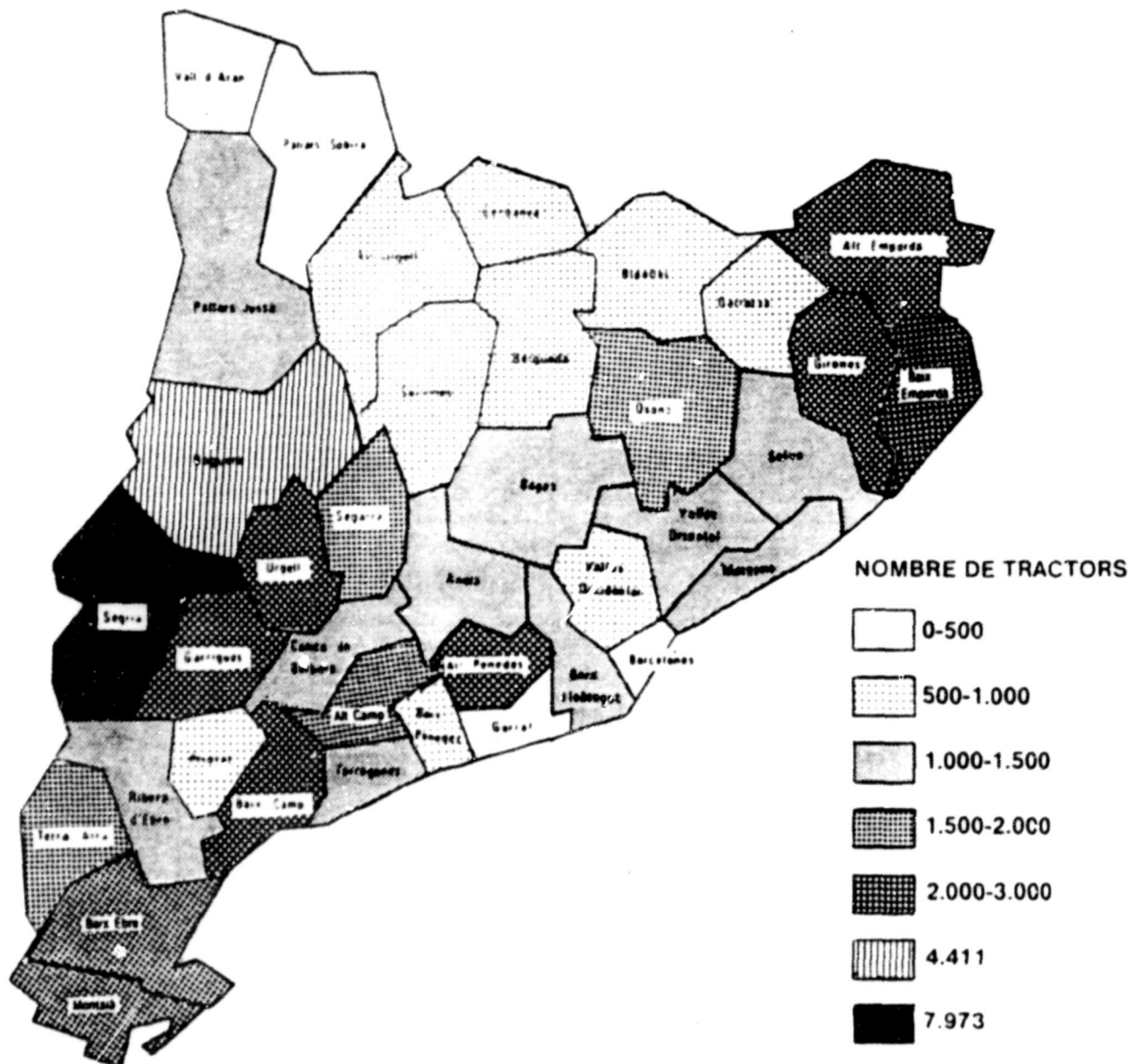
Mapa comarcal ●. Proporció d'agricultors que dediquen més de la meitat del seu temps de treball a fora de l'explotació

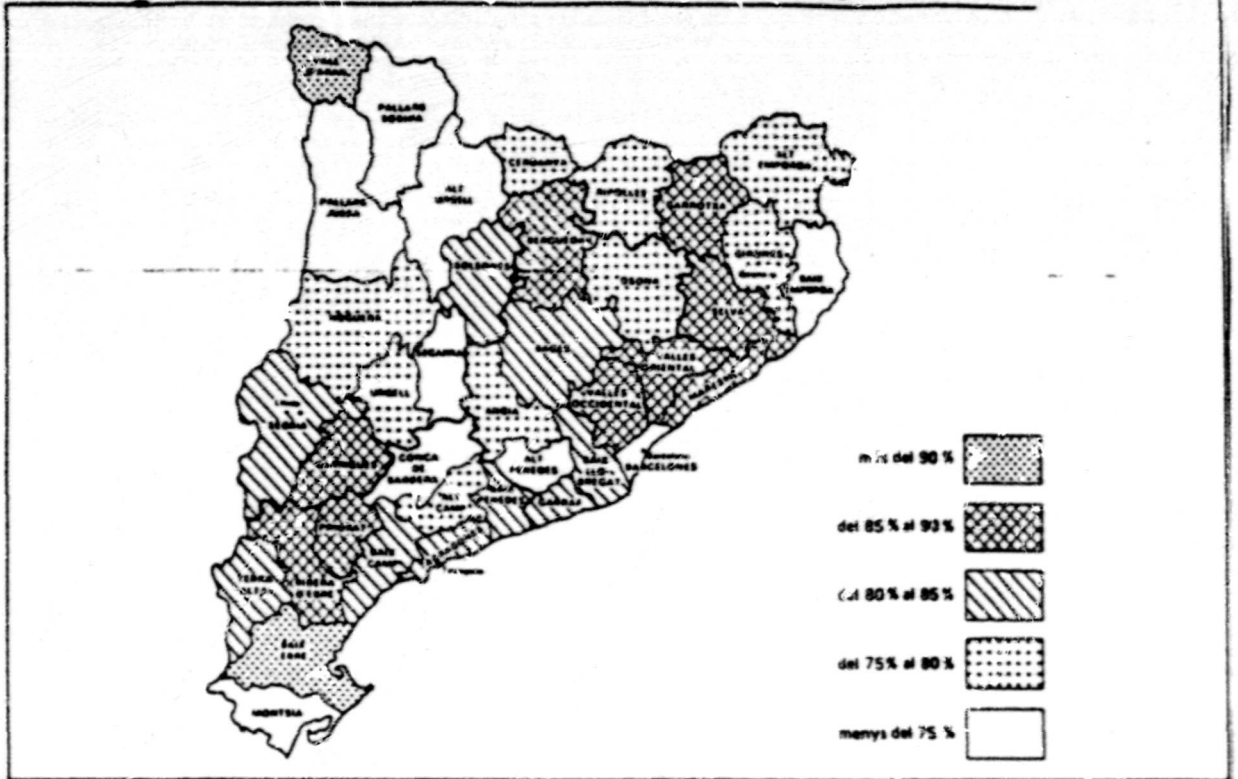
Índices de mecanización C.V. por 100 hectáreas cultivables

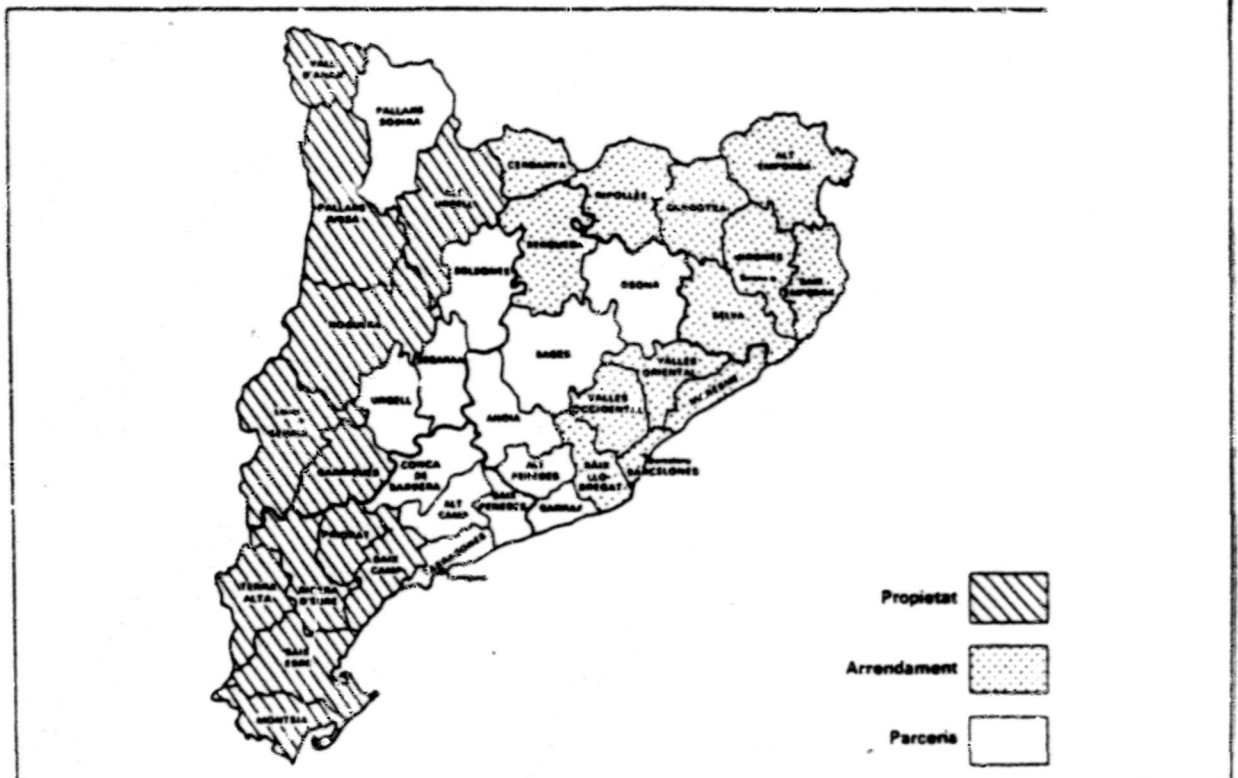
DISTRIBUCIÓ COMARCAL DEL NOMBRE DE TRACTORS EN ÚS CENSATS - ANY 1986

REGIM DE TINENÇA: PROPIETAT. 1972
(en percentatges)

PRODOMINI RELATIU DELS PRINCIPALS RÈGIMS DE TINENÇA

TERCERA PART

DE PAGESOS A CIUTADANS

CAPITOL VII

LA COSMOLOGIA DEL MON RURAL

El pagès es caracteritza essencialment com un treballador de la terra que orienta la gran part de la seva producció al consum familiar i, per tant, només porta els seus productes al mercat quan és assegurat el seu autoconsum, si més no la seva supervivència. El pagès, doncs, deixarà de ser-ho quan depengui del mercat tant per la venda dels seus productes com per l'adquisició dels factors de producció i reproducció. Aquest és, ras i curt, el punt de partida de la majoria dels estudiosos -antropòlegs, sociòlegs, historiadors...- de les societats pageses.

La mercatilització de l'agricultura i la penetració del capitalisme a les zones rurals, la formació i la consolidació de les estructures fiscals i administratives de l'Estat modern són els elements bàsics de la transformació de les relacions socials al camp. El pas, com hem intentat descriure en la segona part, de pagesos a obrers i agricultors. Tanmateix, el ritme i la intensitat d'aquesta transformació ha estat ben desigual en les diferents àrees geogràfiques i socio-polítiques del món. En determinats països de l'Europa nord-occidental, la mutació ha esdevingut en el transcurs, si més no, de tres segles. La internacionalització del mercat, a les

darreries del Vuit-cants, accelerà el procés a la resta de països europeus, així com el Japó (els nous països / margents, Usa o Canadà, són un altra història). Un trasbals traumàtic, sens dubtes, però inferior al que han patit, i pateixen, en les darreres dècades els països colonitzats pels europeus, anomenats del Tercer Món. Un procés, així mateix, que ha generat en les diverses societats agràries respostes ben diferents. E. Woolf, un del més destacats estudiosos, ha catalogat com a guerres pageses les revolucions reexides del segle XX. El poderós Goliat nordamericà, armat fins els dents, va caure de genollons als peus del petit David vietnamita.

L'agricultura de tradició pagesa, però, no és només una manera de guanyar-se el pa amb la suor del front, de sobreviure, és sobretot una altra concepció de les relacions socials, un altra visió del món, en la qual la comunitat rural esdevé la protagonista. La comunitat rural és el centre de solidaritat, d'ajuda mútua, de regulació de la vida i d'identificació col·lectiva. En les comunitats rurals no hi ha vida privada, ans al contrari tots els moments fonamentals de l'existència -el neixement, el matrimoni, la malaltia, la mort...- i els elements de la vida quotidiana -les festes, les pràctiques religioses, els centres de relació social (tavernes, cafes, safareigs)...- són passats pel canemàs col·lectiu, pel porgador d'una "economia moral" adobada per una pila de generacions, per l'experiència dels més vells, trasmesa oralment de pares a fills i simbolitzada en el rites i tradicions. Els costums són la seva llei. Una llei sagrada, que cap home pot transgredir o canviar -si més no sense el consens de tots plegats- i, per això, s'esberlarà la cultura urbana, amb un codi de lleis sota el braç escrites pels mateixos homes. I és que és més fàcil canviar les lleis dels homes que els seus costums. Tot amb tot, la cultura urbana s'imposarà. A sang i fetge, és clar.

La nostra formació i cultura urbana esdevé un fort handicap en l'anàlisi de la cultura pagesa i de les comunitats rurals. A més a més, la seva simbologia i transmissió oral afegeix entrebancs a la recerca tradicional dels historiadors. No debades, han estat els antropòlegs els que han obert les portes i han suggerit les millors reflexions. El diàleg amb l'antropologia, doncs, constitueix una necessitat ineludible. Dic diàleg i no assumpció acrítica del discurs antropològic. El rovell de l'ou, deixant de banda les estèrils picabaralles disciplinàries o absurdes divisions acadèmiques, és el d'inserir l'anàlisi de la cultura tradicional pagesa dins d'una perspectiva dinàmica, diacrònica i globalitzadora, és a dir, amatent a l'ensem les influències exteriors. La ciència del context, que diria E. P. Thompson. Cal rascar la capa de l'estucat per arribar fins al moll de l'os. Cal submergir-se i no lliscar per la superfície del riu.

La cultura popular tradicional, d'arrel pagesa, sovint ha estat recollida pels folkloristes, etnòlegs o erudits locals, però d'una forma ahistòrica i estàtica. No sempre les expressions simbòliques del folklore conserven el seu contingut originari. La capacitat d'adaptació de la cultura popular a les noves transformacions i necessitats és molt més gran del que hom pot pensar a cop d'ull. I, d'això, l'Església en sap un niu, car millor que cap altra institució ha sabut afaïçonar-la i beneir-la. Però, fins i tot, no és sempre possible relacionar la pervivència de determinats costums i símbols amb una funció social concreta, fàcilment explicable. Podrem explicar el seu origen, però no així mateix la seva pervivència.

Antonio Gramsci redactà a la presó unes notes, Osservazioni sul folklore, que malgrat la seva brevetat, tot just vuit fulles, serviren per a desvetllar l'interès de la recerca folklorista per part dels intel·lectuals marxistes.

"Es pot dir que fins avui el folklore s'ha estudiat prevalentment com un element "pintoresc" (...) Caldria estudiar-lo, en canvi, com a "concepció de la vida i del món", implícita en gran mesura, de determinats estrats (determinats en el temps i en l'espai) de la societat, en contraposició (també en general implícita, mecànica, objectiva) amb les concepcions del món "oficials" (o en sentit més ample de les parts cultes de les societats històricament determinades) que s'han succeït en el desenvolupament històric (...) El folklore només es pot entendre com un reflex de les condicions de la vida cultural del poble, si bé algunes concepcions pròpies del folklore poden perllongar-se després que les condicions siguin (o semblin) modificades, o donin lloc a combinacions estranyes". (1)

La reflexió és escrita, a la presó com deiem, per un Gramsci en plena maduresa. Tanmateix, l'interès de Gramsci pel folklore ve de lluny. Recordem el seu origen sard i els seus estudis de filologia a la universitat de Torí. Així, doncs, no era pas alié, ni per neixement o ni per vocació, a la cultura popular. L'any 1917, quan el govern havia enviat una brigada de soldats sards per a reprimir els obrers en vaga, Gramsci posà l'accent en adreçar-se als soldats en la seva llengua, el dialecte sard, i amatenent la seva cosmologia. Pels pastors sards els obrers torinesos eren tots uns senyors i paraules com "germans" o "classe" els hi sonava a mofeta. Calla, deia Gramsci, parlar de rics i pobres, de que lluitaven pel pa i la pau, és a dir, contra la guerra. Això sí, que ho entenien. Anys més tard, en la cambra de diputats mentre discutien la qüestió meridional, Gramsci no se'n estigué i cridà ben fort bo i reforçant les seves argumentacions: "Senyors, jo també sóc meridional". De la presó estant, insistia a sa mare:

"Quan pugui, mana'm algunes de les cançons sardes que canten pels carrers a Bolotano, i digue'm si encara fan, per alguna festa, els certàmens poètics, escriu-me els temes que canten. La festa de San Constantino a sedilo, i de San Palmerio, la fan encara? La de San Isidoro, és encara tan gran? Permeten treure la bandera dels quatre mars a fer el tomb, i hi ha encara capitans que es vesteixen com els antics milicians? Saps que aquestes coses m'han interessat sempre molt: escriu-me i no pensis que són beneiteries..." (2)

Gramsci l'encerta explicant els fets culturals en relació a la dialèctica hegemonia-subaltermitat, que configura el contingut de les relacions entre les classes en cada moment històric. Quela cultura de les classes subaltes -la seva concepció de la vida i del món- es contraposa a la cultura oficial significa que el seu desenvolupament no és autònom ni endògen. Dit en altres paraules: en contra del què pensava Carlo Levi, el món que viu "més enllà d'Eboli" no es pot entendre al marge de l'esdevenir històric del món més proper que l'ha marginat. Tampoc és un món immòbil. El folklore canvia a través del temps, a cavall de les transformacions de la cultura dominant, la qual cosa fa que no ens trobem avui amb un cos únic i "verge" de trets culturals, sino que cal parlar d'un conlomerat indigest de fragments de totes les concepcions del món i de la vida que s'han succeït en la història. Malgrat l'interès de Gramsci per l'estudi del folklore, la seva valoració, sobretot del folklore d'arrel pagesa, serà força negatiu, "estrats fossilitzats que reflexen condicions de vida passada", i el qualificarà de conservador i reaccionari (C. FEIXA).

Tot amb tot, allò sobre el què cal parar atenció és sobre la posició que pren el pagès davant la dimensió del passat i del futur, la seva percepció del canvi, i, al capdavall, la seva concepció del temps. Amatenit a la concepció del temps, les cultures, genèricament, es divideixen en dos gran blocs antagònics: les de percepció cíclica i les de visió progressiva. La Grècia Clàssica, per exemple, era impregnada d'una concepció cíclica del temps i la història. Els grecs són un poble mariner, com Ulisses, però al cap i a la fi sempre tornen. En canvi, el poble jueu contempla la vida com una successió d'esdeveniments progressius fins assolir un objectiu determinat, poden haver-hi entrebancs, passes endarrera, però tot seguit es reprèn el camí endegat amb més força, sempre endavant. El cristianisme, no cal dir-ho, és fill d'aquesta concepció progressiva i la subratlla amb la seva proposta escatològica. Així com les utopies revolucionaries, marxisme inclòs. I, per què no, la mateixa filosofia capitalista.

Marx l'encertava quan es referia als pagesos bo i diferenciant-los del desenvolupament capitalista com a subjectes compresos dins el marc de la reproducció simple. El mecanisme econòmic sobre el qual es fonamenta la seva

activitat és la collita, és a dir, un model de recanvi orgànic amb la naturalesa profundament reversible, que es produeix dins un període temporal limitat, com qualsevol cicle vital, amb un inici i un final. Substancialment, no hi ha acumulació que permeti una projecció de futur, tot just el necessari per començar de bell nou. Fins i tot, la terra és un bé fràgil que deu ser conservat a partir del seu temps de repòs (guaret) o la rotació de conreus. Sobre aquesta cultura material difícilment pot consolidar-se altra concepció que no sigui la identificació del futur amb el passat i viceversa. L'experiència, doncs, és la base de la saviesa i per això els vells seran venerats i ocuparan un lloc central en la comunitat. Qualsevol intent d'innovació, d'alteració, serà considerat com una violació de les normes sagrades i, per tant, catalogada d'insubordinació o subversió. La seguretat, dins un ambient hostil, és el rovell de l'ou que ens permet comprendre moltes reaccions i comportaments dels pagesos. La cultura tradicional, en aquest sentit, no només ens representa el quadre mental dels pagesos, sinó també la seva funció de consolació. Vull dir, d'emascament de la realitat.

Tot amb tot, aquest canemàs té descosits que poden esgarrar-lo: els somnis. Uns forats tant o més difícils d'explorar que els anomenats forats negres de l'univers. I no hi ha somni més poderós que el de canviar de sort, de fe en la possibilitat del canvi. L'única alteració acceptada per la comunitat serà fruit de la "Fortuna", sovint plasmada en la troballa d'un tresor amagat. Aquest és el somni de cada dia, el desig més intents i el pensament obsessiu amb el qual se'n van al llit. Fet i fet, els jocs d'atzar en la nostra cultura, sobre tot el "bole de ia Primitiva", no és altra cosa que una remissió d'aquesta concepció. La convicció de que hom no es fa ric treballant sinó que ho és de neixement (tradició) o a través de la "Fortuna". Tanmateix, el tresor amagat té una altra interpretació que donarà peu a la rebel·lia i el desig de canvi. Les coses no sempre havien estat igual que ara, hom: en el passat havia estat ric i a la seva família totes li ponien. Però la dissort, o la intervenció maligna, havia provocat que no pogués heretar els bens. Per això eren amagats en algun lloc, a l'espera de que el seu legítim hereu els pogués trobar i fruit-los. I així, els damnats de la terra es posaran dempeus, sovint arrosegats pel messià que els hi assenyala el camí, a la recerca del tresor perdut, de la terra dels seus pares, del temps en que la seva família o comunitat se les mamava dolces.

La "Fortuna" individual i sobtada podia ser acceptada i fins i tot incorporada a la comunitat sense traspalsar el conjunt de les relacions socials. Però no així la via del furt, aquest era execrable. El furt era prendre una cosa que era d'un altre, mentre el tresor amagat no era de ningú o podia ser dels seus avantpassats.

D'aquí la rigidesa del seu càstic; d'aquí també l'oposició violenta a la privatització de les terres comunals o a l'espoliació dels senyors o de l'Estat. De tot això, però, en parlarem en el proper capítol.

En aquest volem intentar subratllar sis aspectes que ens semblen fonamentals per a comprendre millor els fenòmens socials de les zones rurals. Tanmateix, cal fer esment d'antuvi que ens trobem en un període de plena desintegració de les comunitats rurals i, per tant, si bé perviuen determinades idees-forces i formes d'expressió també en sorgeixen de noves, importades de la ciutat, o es produeix una simbiosi entre les velles i les noves. Tot plegat prou embolicat i difícil de treure aigua clara.

En primer lloc ens referirem a la fam, a les limitacions materials d'una economia d'autoconsum, i a les reaccions ambivalents, tant de submissió com de rebel·lió, que genera.

En segon lloc donarem un cop d'ull als contes de la vora del foc, a la cosmologia del món rural a través de la rondallística, la seva visió mítica i d'expressió de les reivindicacions de les classes subalternes i, específicament de les dones. En tercer lloc indagarem en els orígens de la identificació entre terra i pàtria, i les diferents visions que en tindran propietaris i pagesos. En quart lloc maldarem per a donar un repàs al "Pairalisme", un moviment de concepció heterogenia que circula entre el mite i la realitat. En cinquè lloc exposarem la dualitat entre el "misticisme", l'acció de l'Església, i el "terrenalisme" inherent a la cosmologia del pagès. Una dualitat, en sisè lloc, palesada en les figures protagonistes de la comunitat rural: el pastor (capellà) i el be negre (reencarnat en diversos personatges). I en darrer lloc, a tall de pont amb el proper capítol, intentarem furar en el sempre complex tema del messianisme.

Com es pot deduir dels punts exposats suara i comprovar tot seguit en el desenvolupament dels apartats, hi ha un element central, com central ho és en la vida i cultura de les comunitats rurals: la religió, el sentiment religiós i, concretament, la història sagrada. Debades insistir en la diferència entre el sentiment religiós i la història sagrada amb l'Església com a institució i el rol social que interpreta. Ningú, i jo el primer, dubte de la importància del sentiment religiós en les comunitats rurals, tanmateix cal anar en compte en no deixar-nos seduir per antigues formes de solidaritat, pels paradisos perduts, car eren plens d'esbarzers i, a més a més, les llàgrimes no ens deixen veure les formes solidàries de la societat moderna. I és que com molt bé diu E. Woolf (1975), la idealització de la vida religiosa de la pagesia és conseqüència del desenvolupament modern i resultat de la progressiva secularització de la societat industrial.

Tampoc vull acabar aquesta introducció sense referir-me a un dels escrits que més en van fer reflexionar sobre el tema. Parlo del Joan Prat i del seu article "Religió popular" o experiència religiosa?: estat de la qüestió i hipòtesi de treball" (1983). El professor Prat l'encerta, a parer meu, quan ens posa en guàrdia de tant estudi tronat sobre supersticions, secretisme, esoterisme, rituals màgics... i subratlla la necessitat de girar els ulls cap a l'experiència religiosa ordinària, que, ens agradi o no, més o menys, continua aplegant-se al voltant de la litúrgia de l'Església catòlica. Nogensmenys, per curar-me en salut, haig de manifestar que no he seguit les seves propostes agudes i suggestives de treball de recerca adreçada, en particular, als antropòlegs. No era, ara i aquí, ni el moment, ni la finalitat del present estudi. Si he bandejat la lletra espero, si més no, haver-ne agafat la música.

"Un dels aspectes que sempre m'han deixat un mal regust de boca en llegir el corpus de literatura que conec sobre "religió popular" és l'arbitrària selecció de tòpics o aspectes que amb més o menys consciència, hom hi realitza. Així, mentre m'he topat amb una munió d'articles i llibres sobre el culte als sants, sobre ex-vots, sobre romiatges i santuaris, etc., no he llegit cap, però es que cap, sobre l'anar a missa els diumenges (l'únic que és possible trobar són estadístiques), que és probablement la pràctica religiosa seguida per un nombre més gran de persones, pertanyents a totes les condicions i classes socials, i això des de segles. resulta, doncs, i la paradoxa sembla evident, que la pràctica més tradicional i massiva (i suposo, per tant, que en bona lògica "popular") rellisca a l'estudiós de la "religió popular", segurament perquè aquest té feina a perseguir ritus exòtics, i, per tant, minoritaris, en algu racó de muntanya". (J. PRAT, 1983, pp. 59-60)

* La fam i la Terra de Gandòfia

"El pan es la primera ciencia y la verdad más sublime. El pan es la religión cristiana y la verdad más sublime (...) No sólo de pan vive el hombre, pero sin comer no hay inteligencia." ("Manifiesto a los trabajadores del campo", els rabassires de Sallent, 1893)

La vida al camp no era pa sucat amb oli, ni lligaven els gossos amb llonganisses. La vida, ans al contrari, era sinònim de fam, misèria, malaltia, brutícia, fatiga... I, al capdavall, tant curta com les mànigues d'una armilla. Els pagesos no coneixien altra cosa. I és que la cosa venia de lluny, des de que el món era món, si més no així ho afirmaven els capellans:

"Per la teva culpa la terra serà maleïda; del teu treball en menjaràs délla per sempre més; et donarà espines i esbarzers i menjaràs les herbes del camp. Amb la suor del teu front menjaràs el pa fins que tomis a la terra; car d'ella n'has sortit, ja que ets pols i en pols et convertiràs". (GENESIS:3)

I tot, fixeuvos bé, per desobeir el Senyor. El problema de deute esdevingué, tanmateix, quan, malgrat treballar de valent i suar la cansalada, la gent no podia ni tan sols fer un mos de pa i havia d'endrapar l'herbatge competint amb la resta d'herbívors. Però Déu, recordeu-lo també, que és just, escanya sense ofegar. Així, doncs, Crist ens ensenyarà a demanar el pa nostre de cada dia. El pa i el vi és la base tradicional de l'alimentació mediterrània i no endebades constituirà el símbol de la comunió cristiana.

La desnutrició estructural de bona part de la població provocarà un estat al·lucinació contínua, si més no d'alteració de la realitat. No hi ha res més que escalfi el cap com la panxa buida. El vi és un reconstituent calòric de primera magnitud, "el vi fa sang", però esdevé, així mateix, un dels principals motius pels quals hom perd el món de vista. Piero Camporesi parla del "pa selvatge", elaborat amb diferents tipus d'herbes, molt especialment la rosella, com la causa de l'al·lucinament permanent de la població abans de la revolució industrial (3). Un fenomen que donarà origen, o si més no ens ajudarà a comprendre, el món màgic de les bruixes, dels alquimistes, dels místics, i de bona pila de sants i fets miraculosos.

La manduca és sens dubtes el rovell de l'ou de les al·lucinacions o il·lusions dels pagesos i afamats. La geografia fabulosa, e's somnis, de la cultura popular, recollida per Amades, palesa amb escreix aquesta interpretació. A "La Terra de Xauxa", per exemple, "els arbres produeixen tota mena de menjars cuits que ni cal collir perquè tots sols cauen". A "La Gandòfia", el cinisme s'expressa amb la recitació de tot un seguit de llaminadures, mentre d'altres no tenen ni tan sols un troç de pa:

Les pedres són de bon sucre,
la fusta és de canyella,
les parets són de pinyons
i les escales d'ametlla.
Perquè no saben fer teules,
de torrons fan les teulades
perquè no tenen ciment
fan servir la melmelada..."

(J. Amades, 1979, pp. 176-177) (4)

Cançons de canya i cordill, relats de vora el foc, que feien dententes i, com no, córrer la rata pel ventre dels pobres famolencs. Com afirma Ricard Vinyes (1987): "Només l'existència d'una cultura de la fam podia haver fet arrelar tan pregonament l'obsessió de l'abundància". Allò que els treia de polleguera, comptat i debatut, era la fam. La felicitat s'identificava amb la panxa contenta i la seguretat amb tenir una cosa coll avall. Karl Marx no tingué pèls a la llengua i sentencià: "Els comunistes són els porcs de la Història". Déu n'hi do!

El regeneracionista Joaquín Costa concloïa, després de donar tombs i tombs al magí: "el verdadero problema és que los españoles se van a la cama sin cenar". Així ens ho explica Josep Antoni Chauvell bo i recreant, a les darreries del Vuit-cents, l'infantesa del rabadà Martí Molins a la zona de la "franja":

"...la Ramona començava a preparar lo sopar, quatre trumfes i unes poques guixes o caretes bullien i rebullien dins de la marmita penjada dels cremalls (i mes endavant, quan començà a treballar de mosso). Aviat va comprovar fins a quin extrem arribava l'avarícia de L'amo d'aquella casa. Passava més gana que un gitano, perquè a l'alforja no li ficaven mes que pa, això sí, una mica de vianda de pata-rota i un parell de xolletes. Martí Molins va haver de recórrer a l'invent que havia après al mas, és a dir, a anar d'amagatotis fins al ponedor i xuclar els ous de

les gallines que d'una sola glopada se'ls engolia tots, i també arribar-se al celler i beure el vi que el vell de la casa guardava en un carretell que era considerat el més antic de tots". (J.A. Chauvell, pp. 22 i 51)

La terra del poc pa, seguint el fil de la geografia fabulosa, és el lloc on tot es fa a l'inrevés: els fadrins prefereixen casar-se amb les més fletges, els moixons fan de caçadors, els nois ensenyen i surren els mestres, els penitents confessen els sacerdots, el delinqüent penja el botxí, l'home agafa el diable, la mort és burlada i, doncs, l'home assoleix l'eternitat. La fam provoca, sens dubtes, l'al·lucinació però també el somni del capgirament social, de la revolució.

"L'argument i el sentit d'un món a l'inrevés té arrels profundes arreu. Però suggereixen no un disbarat, sinó precisament una lògica radicalment oposada a l'existent; en conseqüència també el poder és trabucal en ocasions, com a la "Terra de Gandòfia", un país de gran bellesa en el qual:

"Els qui treballen assoten
i els qui jeuen passen renda.
Aques'a terra tan bona
la Gandòfia l'anomenen."

(R. Vinyes, 1987, p. 18)

Una de les imatges més difosa pel "pairalisme" és, sens dubtes, la del pagès treballador: "Un bon català de les pedres en treu el pa". En aquesta sentència, com en totes, hi ha un rerefons de veritat, si més no els nostres pagesos, durant la febre d'or, construïren terrasses de pedra fins als cims dels turons per a treure profit. Tanmateix, ens amaga el somni de l'abundància de queviures i la fe cega de que surtin d'un troç de fusta: el tió. La vegetació i concretament l'arbre, com ens recorda Xavier Fàbregas (1987), és un símbol de fecunditat i, per tant, res d'estrany la seva materialització en una soca aparentment morta i desvetllada a cops de bastó. En els seus orígens, el ritual del caga-tió representava una prèdica pagana per a destlliurar els fruits que havien de proporcionar l'aliment a la comunitat durant l'any solar que era a punt d'iniciar-se. Tot amb tot, la petició de llaminadures -avellanes, pinyons, torrons...- palesa el desig d'abundància, més enllà del pa de cada dia:

"Ara vénen festes,
festes gloriuses,
dones curioses

**"Ara vénen festes,
festes glorioses,
dones curioses
renteu els plats,
renteu els tinells,
que el tió està carregat
de torrons d'avellanes,
de torrons de pinyons.
Per la virtut que Déu l'ha dat
caga tió ben aviat.**

(...)

**Tronc de Nadal,
caga torró
i pixa vi blanc!"**

(X. FABREGAS, 1987, p. 157)

La cançoneta típica de Valls, segons Amades, encara ho és més, d'explicita:

**"Tió de Nadal,
dóna torrons i raja vi blanc;
no ens doneu arangades,
que són massa salades"**

De variants, segons contrades, pobles i fins i tot famílies, n'hi ha per donar i per vendre. Tanmateix, les diferents versions i adaptacions de la cançó-pregària de: caga-tió coincideixen en la petició imperativa de laminadures. Tot amb tot, hi ha, així mateix, en el caga-tió un component subversiu gens menyspreuable. En la versió següent, el món es capgirat -"gallines amb sabates"- i el vicari, que els hi vol negar els torrons, és insultat amb tots els ets i uts:

**"Caga tió,
tió de nadal;
posarem el porc en sal,
la gallina a la pastera
i el pollí a dalt del pi.
Toca, toca, Valentí.
Passen bous i vaques,
gallines amb sabates
i galls amb sabatons.**

Correu, correu, minyons,
que la festa fa torrons,
el vicari els ha tastats,
diu que són un poc salats.
Ai, el brut, ai, el porc,
i, ei cara, cara, cara;
ai, el brut, ai, el porc,
ai, el cara de pebrot". (5)

El component subversiu però, cal subratllar-ho, és d'arrel inequívocament religiosa. El tió, doncs, esdevé un símbol diví i hi ha indrets (Manresa) que qualifiquen la canço obertament de "Prenostre":

"Prenostre del tió,
bona nit que Déu ens dó;
ara vénen festes,
festes precioses;
dones curioses,
menjarem gall dindi,
menjarem torrons,
coques de pinyons;
caga, tió,
caga torró
d'avellana i de pi,nyó,
i si són dels fins, millor". (Idem)

Ha plogut molt en el nostre món rural i l'escassetat, si més no de queviures, ja ha deixat de ser una obsessió. Tot amb tot, la tradició del tió persisteix -tot i que reduïda al món dels infants- i amb ella el desig de l'abundància i la fe en el miracle o capgirament de l'estat de coses present. En l'actualitat, el tió continua cagant llaminadures, malgrat que cada cop més s'hi afegeixin joguines. I el que és més important: perviu la fe de treure profit d'un troç de soca eixuta. El tió és mimat durant setmanes pels infants, els quals li donen de menjar i fins i tot li parlen. Quan arriba la Nit de Nadal, els mateixos infants que l'han engreixat amb les seves il·lusions, li recordaran els seus desitjos a cops de bastó. Qui no ha badat veient els menuts bastonejant el tió? I amb la mateixa fe, ben segur, que ho féu Moisès donant dues bastonades a la roca buida i exigint aigua. I la cara de felicitat que posen a l'aixecar la manta? Versemblant a la que posarien els jueus descobrint el manà.

Els grans somriuen de la ingenuïtat dels menuts, de la seva fe cega. Però, sovint, s'obliden de les seves pregàries a unes talles de fusta que representen un sant o una santa, o el Crist crucificat. Unes imatges, com el tió, alimentades amb flors i presents, amb somnis de canviar les coses, si més no, d'apaivaguar l'aflicció. I ningú se'n riu. Menys els motetes descreguts, és clar. Tot amb tot, hi ha una part del ritual que falla, o no és compleix en la pregària dels sants: el cop de bastó. Allò que els castellans dirien, molt encertadament: "A Dios rogando, y con el mazo dando". Per això, per les bastonades, els somnis dels infants esdevenen més reals que no pas els dels grans, molt més mesells. Quan les pregàries vagin acompanyades de bastonades, aleshores, les coses començaran a canviar i els somnis seran a la punta dels dits. A cops, però, la reacció pendular dels pagesos serà tant violenta que en comptes de bastonejar-los els llençaran al foc.

L'arbre, com deiem, és un símbol de fertilitat i, en aquest sentit, cal entendre la tradició nord-europea de l'arbre de Nadal, del qual penjen els regals. Una tradició que, sense menyspreu del tió, cada cop es va estenent més en la nostra cultura bruta i incorporant-se en la celebració de l'adveniment de Jesús. I, per cert, parlant del Nadal i del ritus de fecunditat, no deixa de ser curiós i paradoxal -tal com ho assenyala Joan Prat, amb la seva agudesa característica- la iconografia típica natalenca: la meravel·la d'un nadó envoltat per quatre éssers estèrils; el bou (un castrat), la mula (un híbrid), una verge i un impotent.

Tot amb tot, un dels punts àlgids de la celebració natalenca és l'àpat del dia de Nadal. Un dinar de festa grossa, com el de la Festa Major, on trobem de tot i més i, sobretot, amb abundància. Diversos refranys esmeten l'alegria per la joia de la bona teca, del gall, del porc en sal, de la polla d'india...:

"Alegra't, panxeta,
que Nadal ja ve;
menjarem carneta
i arrosset també"

La taula de Nadal, doncs, era farcida de bona truca i aolegava al seu voltant a tota la família, fins i tot les dones. Cal recordar que les dones, principalment a les contrades de la Catalunya nova, no menjaven a taula i tan sols per Nadal i Cap d'any hi havia el costum de que s'assagessin:

"Les dones, només es veuen menjar
dues vegades a l'any:
per Nadal i per Cap d'any"

La separació de sexes era cosa freqüent en la vida quotidiana i les relacions socials de les comunitats rurals. A l'església, per exemple, les dones ocupaven un espai diferenciat al dels homes. A l'església de Forés (Conca de Barberà) fins i tot hi havia dues portes d'ingrés, la de les dones i la dels homes.

La festa a les comunitats rurals per era definició el parentesi d'esclat de joia individual i col·lectiva i, per tant, l'excepció d'una regla quotidiana marcada pel treballar molt i menjar poc. La celebració de la festa, sobretot de les festes assenyalades -Nadal, Festa Major, banquet de bodes o àpats funeraris-, anava lligada al festí culinari, al menjar pels descosits fins reventar. Encara avui, a pagès, els dinars festius són un turment pels estòmags urbans. I és que aquest desfici per l'abundància de menjar, fins dir prou i que sobrés, és la prova més colpidora de la cultura de la fam, en la qual la salut es mesurava pels quilos de greix i, no cal dir-ho, l'amor, si més no, l'afecció per les dones carneses, rodones de cara, generoses de pit i de cuixes molsudes. El model de dones escardalenques és fruit de la cultura urbana i, molt especialment, de la cultura de l'abundància.

* Contes de la vora del foc

La concepció cíclica de la vida anava acompanyada d'una més gran separació del ritme natural i vital del què regula la vida urbana. El contrast entre la malaltia i la salut, el treball i el repòs, la quotidianitat i la festa... era molt més accentuat. Així com el contrast entre l'estiu i l'hivern, la llum i l'obscuritat, el silenci i el soroll. Hi havia un soroll harmònic i constant que trencava i ordenava el silenci: el toc de campana. Si la parròquia era el melic de la comunitat rural, la campana era el seu portaveu que comunicava amb un llenguatge entenedor l'alegria i el dolor, el perill i la revolta. El toc de campana codificava el ritme vital i emotiu de les comunitats rurals i a l'hora servia de pont de comunicació amb les comunitats veïnes.

El foc complia en el món de la percepció visual una funció similar a la què la campana realitzava en el món de la percepció auditiva. Si el toc de campana trencava i ordenava el silenci, el foc trencava l'obscuritat i distribuïa l'espai, així com servia de comunicació interna, familiar i col·lectiva, i externa amb les comunitats veïnes. El foc era un element purificador, per S. Joan torçava les bruixes; origen de la vida tant en el sentit material (crema de rostrols, base culinària) com en el social (revoltes, crema de documents) i ideològic (suplici, infern). El foc, en definitiva, era respectat, venerat i temut.

El foc a terra, la llar de foc, era sens dubtes l'element centralitzador de la vida familiar. El foc era el rovell de l'ou de la casa i hom procurava que tot el dia fos encès, car donava calor i claror, feia bullir l'olla, i aplegava al seu voltant a tots els membres de la unitat familiar. La llar de foc era, així mateix, el catalitzador dels somnis individuals i col·lectius. Petits i grans, homes i dones, passaven hores i hores davant el foc fixats en els colors i formes dibuixats per les flames, i el seu espumeig, o pintats damunt els troncs i les brasses, o resseguits damunt la cendra amb un serment. El foc era viu i, per tant, sempre era diferent, com els somnis, com els contes de la vora del foc. Els pagesos dexaran de ser-ho quan el soroll de la ràdio desplaçà la campana i la llum de la pantalla del televisor substituï la llar de foc. Però això són figures d'un altre paner, si més no d'un altre capítol.

Rosend Serra i Pagès, un dels mestres del folklore català, dividia el folklore en tres seccions: allò que el poble "diu", allò que el poble "fa" i allò que el poble "creu"; en altres paraules: literatura, costums i creences. Joan Amades seguirà l'esquema

anunciat per Serra i Pagès i classificarà el seu treball folklòric en Rondalles-Cançoners, Costumari i Llegendes. En la introducció a Les millors rondalles populars catalanes (1974) escriurà:

"El desgranament d'una rondalla és, diríem, com la celebració d'una funció religiosa dels primers temps. Les rondalles són les desferres de les religions i de les concepcions primitives tan arcaiques i tan estimables com ho puguin ésser els objectes descoberts en les excavacions prehistòriques i àdhuc potser més valuosos que aquests, puix que els objectes materials tenen una solidesa i una consistència més perdurable que el pensament i que la paraula, la subtilitat de la qual la fa més esvable". (6)

"El nostre mot 'ronçalla', un grec l'hauria traduït per "mythos", per mite, sense reserves". Aquesta afirmació de Carles Riba, escrita en el pròleg a un llibre de Rondalles de l'any 1953, és la que dona peu a Joan Prat a analitzar amament a aquesta perspectiva la rondallística catalana. El mite, però, serveix per a explicar la concepció del món i de les relacions socials, sacralitzar l'estat de coses present o subvertir-lo. En altres paraules: una societat sense conflictes o una societat amb conflictes permanents. Uns conflictes, però, de base social més que no pas psicològica: "Són les relacions de producció més que no pas les ansietats sexuals, les que creen a cada societat esferes d'opacitat que la superestructura ideològica intenta de paliar mitjançant l'enganyifa del mite" (J. PRAT, 1981, p. 66). Després de catalogar les rondalles en funció del què parten, de la seva temàtica, Prat conclou:

"Malgrat l'extraordinària riquesa de temes i la polivalent informació que ens forneix la rondallística, els continguts argumentals del mite o de la rondalla volten sempre a l'entorn d'aquelles experiències quotidianes i bàsiques que tot grup d'individus organitzats en societat necessita per poder sobreviure i reproduir-se socialment. Aquestes experiències o eixos essencials giren, com hem intentat posar de relleu, entorn de l'adaptació biològica, ecològica, tecnològica, social, política i ideològica.

La rondallística catalana és, per tant, una concepció lògica i estructurada de la realitat. No obstant això, el fet que sigui lògica i estructurada no vol dir que segueixi el principi de causa i efecte. Ben al contrari, pensem que la cosmovisió global que ens forneix la rondallística, diferentment a les síntesis científiques, és una visió apassionada de la realitat que no retrocedeix davant les contradiccions i que barreja sistemàticament el que és real amb el que és irreal, el que és objectiu amb el que és subjectiu, i el desig amb la realitat. És, en definitiva, la imaginació creadora, poètica i sense traves com a concepció del món". (J. PRAT, 1981, p. 69)

Les rondalles, doncs, expressarien de forma mítica i poètica la concepció del món d'unes formacions socials pre-capitalistes, de base essencialment agrària, i d'una cultura caracteritzada per la seva oralitat. Però, a l'hora, expressen els contes i rondalles reivindicacions populars? Dolores Juliano (1984) creu que si els interessos de les diferents classes socials són oposats, cal suposar que el folklore no representa només un element particular diferenciat dins de la cultura global, sinó que expressa en certa manera aquesta oposició de classes i, al mateix temps, conté (explícitament o la majoria de vegades implícitament) elements de reivindicació social.

"...hagi estat possible l'ús polític dels relats de transmissió oral (és el cas de la crítica social dins de les faules ciniques), sovint la funció contestatària ha estat amagada o oculta, de manera que en la superfície semblava que el folklore recollia fragmentàriament i sense qüestionar res l'escala de valors dominant. Allò que passa és que la funció contestatària ha de ser dissimulada quan la correlació de forces és molt adversa. Així, sovint, les crítiques als poderosos s'emmaskaren en els contes i s'adrecen als "mals consellers" dels reis i dels prínceps, i les queixes contra la pobresa real són compensades críticament amb històries de pobres pescadors o pastors que troben grans riqueses. De vegades la crítica pren la forma de la inversió de les característiques necessàries per assumir un rol de poder". (D. Juliano, p. 60)

Una de les característiques més importants de les rondalles és la seva capacitat de transformació i adaptació. Com es produeixen aquestes transformacions? Aquesta és l'altra interrogant que intenta respondre Dolores Juliano i en la qual resposta hom pot endivinar el pòsit de la reflexió gramsciana:

"De fet, no sembla aventurat de suposar que resultaria més agradable escoltar -i per tant es recordarien més- aquelles històries que no resultessin ser desvaloradores del propi grup de pertinença (...) el seu èxit i la seva difusió depenien de la seva coherència amb la ideologia de les seves transmissores, encara que, per una altra banda, devien evitar entrar en conflicte amb el poder establert". (idem, p. 67)

Aquesta es la mare dels ous: el relat que més ens agrada escoltar. Al meu parer, Juliano, l'encerta quan planteja al final del seu estudi, centrat en el paper de les dones i la manera de dur a terme les inversions simbòliques, la hipòtesis següent:

"Si n'hi ha prou amb cent cinquanta anys (encara que hi hagi testimonis en contra) per modificar una història i adequar-la al gust popular, per què no acceptar que els contes tradicionals -amb un temps de transmissions molt més llarg- hagin sofert el

mateix procés. Crec que és una hipòtesi que es pot plantejar amb una certa versemblança i s'ha de tenir en compte abans de considerar la tradició popular com a globalment conservadora". (Idem, p. 69)

Dolores Juliano en la seva anàlisi sobre la rondalística asenyala la doble dominació de la situació de les dones com a classe subalterna i, dins d'aquesta, com a sexe desvalorat. Els contes infantils, continua dient Juliano, trasmesos per via oral femenina, explicats per les mares als fills i considerats poc importants per part dels homes, eren el camí apropiat per trasmetre les reivindicacions femenines. De fet, en bon nombre dels més coneguts -La Blancaneus, La Ventafocs, La Caputxeta Vermella...- la protagonista és una noia, que després de superar una sèrie d'entrebancs, aconsegueix els seus propòsits. Comptat i debatut, trobem més protagonisme femení als contes que no pas a la vida real.

I, és clar, parlant de dones, del seu poder i la seva marginació, quan no persecució, hem de fer esment a un dels personatges més característics de les rondalles i de la cosmologia rural: les bruixes. Cels Gomis encetava el seu estudi de La bruixa catalana amb una cita de Damas Calvet prou aclaridora:

"Per ésser bruixa, senyora,
és la fe lo que més cal:
que amb 'e los dons s'alcancen
tant de Déu com de Satà".

Per a ésser bruixa, o bruixot, doncs, el més important és la voluntat de ser-ho, la fe, i el pacte entre qui ho vol ser i el dimoni. Com es fa aquest pacte? Com hom pot posar-se en relació amb el dimoni? La forma més freqüent és l'assistència a l'aquellarre i les relacions sexuals. Dolores Juliano, després de subratllar la condició pagesa de la majoria de les bruixes, ens ofereix el model següent:

- Dona aparentment dedicada a la feina de la casa.
- La nit d'un dia especial assistia a una festa de bruixots.
- Hi anava per mitjans màgics, després d'haver-se guarnit també màgicament.
- A la festa es relacionava amb el dimoni.
- Hi ballava o hi tenia relacions sexuals.
- A mitjanit tornava a casa.
- Ningú de casa seva no sabia que havia sortit.
- Aconseguia poders especials de la seva relació amb el dimoni.
- Per localitzar la bruixa s'havia de fer una escrupulosa investigació.
- A conseqüència de la qual era descoberta i castigada". (Idem, p. 62)

Personalment, encara afegiria un factor a tall de motor de l'acció i del procés descrit: el desig de canvi, l'esperança d'una nova vida, la fe que pot moure muntanyes i alterar l'"estatus quo". Dolores Juliano inverteix el model, sense alterar substancialment el mite, i l'identifica amb l'estructura i l'entralla del conte de "La Ventafocs". La dona vella i lletja per una noia jove i bonica; la festa dels bruixots per una festa a palau; i el dimoni, príncep de les tenebres (segons la designació popular), per un príncep qualsevol. De fet, hi han elements calcats, que no necessiten cap mena de modificació: la bruixa realitza un viatge màgic, tan se val l'escombra com una carabassa; l'hora final de la festa és marcada amb precisió a la mitjanit; el ball és el pas previ al matrimoni (i les relacions sexuals), que proporcionarà a la noia poder i riquesa, els mateixos objectius que les bruixes procuran obtenir en l'aquellacte i en les relacions sexuals amb el dimoni.

"(El conte de La Ventafocs) significava la possibilitat de plantejar un reindicació (oculta) del dret de la dona d'obtenir poder i riquesa per mitjans màgics ja que la societat li'n negava els camins legals. El conte no nega la màgia, ni posa en dubte l'ordre establert; la Ventafocs no és, evidentment, una revolucionària en el sentit modern de la paraula, però el conte posseeix una certa audàcia en el fet d'invertir l'escala de valors acceptada en matèria religiosa...". (Idem, p. 64)

Dolores Juliano compara les versions de Perault, la d'Amades i la de Barberà de la Conca ("Fregallot de Paella") i arriba a la conclusió de que, en comparació amb la versió clàssica de La Ventafocs, les versions catalanes presenten un increment considerable d'elements que es poden interpretar en relació amb la bruixeria. La fada és una "velleta" amb poders, que viu en un lloc inhòspit (figura i localització propis de les bruixes). La frase estereotipada amb la qual respon la Ventafocs cada vegada que li fan preguntes relacionades amb la formosa donzella del ball: "Potser sí, pot ser no, potser sí que n'era jo", és un lloc comú de les respostes de les bruixes (les bruixes basques es presentaven dient: "Que no somos, que sí somos, catorce mil aquí estamos"). La conversió de la fada en Mare de Déu, en la versió d'Amades, és, segons Juliano, un intent de protegir la narració davant l'ideologia dominant.

Passem a un altre conte de la vora del roc: "L'amic de la mort" (7). La protagonista d'aquesta narració és la justícia, encarnada en la figura de la mort. Ni el dimoni, ni sant Pere, ni fins i tot Jesús són justos, mmés La Llenyataire és

justa, car tracta a tots passa pel mateix adreçador. Davant la mort tots som iguals i, per tant, és la imatge i la concepció més arrelada d'igualtat radical. Tanmateix, cal recordar que tothom, rics i pobres, malgrat que el dolor anegui els ulls del cor o la

ballir: magre, coincideixen en el seu rebuig. Recordem potser, aquesta la concepció d'igualtat radical més arrelada: davant la mort tots som iguals. Recordem, si més no, l'endevinalla popular: "Allò que ens estima a tots i que ningú se l'estima".

El protagonista del conte és un home que sempre s'esforçava per ésser just i volia que el seu fill nadó fos tant just com ell. Per això, aconsellat pel vell del poble, anà a la recerca d'un padri just, ja que les virtuts dels padrins les heretaven els fillols. Així, doncs, començà a caminar i tot d'una se li aparegué el dimoni que, assabentat del seu neguit, s'oferi com a padri. El pare de la criatura el rebutjà:

"Aneu, aneu en bona hora! ¿I vós us teniu pel més just del món? Aneu sempre mirant de fer caure la gent en pecat i en baixesa i feu tot el que podeu per temptar-los, i això no és just".

Més endavant topà amb sant Pere i tampoc li va fer el pes:

"Estrany em sembla que vós goseu tenir-vos per just. Sou el porter del cel i quan arriba una ànima tot és posar-li inconvenients i traves abans de deixar-la entrar, i per un tres i no-res, per futeses i coses sense importància, envieu tranquil·lament la gent a l'infern, i encara us atreviu a dir que això és justícia".

Tot seguit li corti al pas un personatge de cara bondadosa que se li oferí dient-li que no podria trobar ningú més just que ell. Era Jesús, el fill de Déu. Vet aquí com el pare el rebutjà:

"Si sou Jesús de debò, no us tingueu pas per just, que no en sou paire. A alguns doneu riqueses fins al punt que no saben què fer-ne i disbauxen i llenen els diners, i, d'altres, els feu tan pobres, que en la seva vida no es poden donar un gust. Als uns doneu vida, salut i vigoria per a donar i pera vendre, mentre que a d'altres els feu malaïssos i mai, en sa pobra vida, no tenen gota de salut. A uns feu savis i els doteu de tots els dons de la intel·ligència, mentre que al costat en creeu d'altres que ni les coses més senzilles saben comprendre. Vós feu els fòigs, els tollits, els lladres, els assassins, creieu les malures, les pestes i les guerres, tant us costa fer el bé com el mal i en canvi a la vostra mà està l'evitació de totes les desgràcies, de tots els mals i de totes les desventures i, tot i podent-ho evitar ho deixeu fer. No us tingueu per just, que no en teniu pas res".

Desesperat per no trobar la persona adequada, el pare ja anava a girar cua quan veié passar una mena de fantasma, amb la testa blanca i la cara pelada, sense gota de carn al damunt, que tot era ossos, mig embolicada amb un llençol i amb una dalla al coll. Després de discutir una bona estona acceptà bo i resignant-se de que no trobaria ningú de millor:

"No crec pas que siguetan just com dieu, puix que de vegades mateu els qui bona faota fan per a pujar la familia i, en emportar-vos-els, deixeu tota la fillada a la misèria, i, en canvi, nous emporteu vells xarucs i nafrats que tant bé els fariem emportant-vos-els. Però de tots els padrins que fins ara he trobat, sí que reconec que si bé no sou tan just com crec que haurieu d'ésser, sou almenys el més just dels que fins ara he trobat. Vos sereu el padrí del meu fill".

* Terra i Pàtria.

"La cendra dels morts és el fonament de la Pàtria"

(Lamartine)

Tot sovint la realitat històrica ha adobat les nocions de pàtria, nació i estat, en una mena d'olla barrejada tant sucosa com indestruïble i, per tant, haurem d'intentar superar, si més no conceptualment, la confusió. A rajaploma, la pàtria seria el territori, la nació els trets culturals característics i diferencials, i l'estat l'aparell administratiu i les institucions de govern. Així, doncs, dues realitats tangibles, la terra i les institucions, i una altra, la nació, de més etèria.

La nació és un concepte essencialment polític, una voluntat d'organitzar-se autònomament dotant-se d'institucions pròpies fins, en el límit, constituir-se en estat. El problema -conceptual, és clar- s'origina quan la voluntat política és fonamentada en la geografia vaporosa dels sentiments i les emocions, d'allò que se'n diu identitat d'un "poble". En altres paraules, ja no és tracta simplement d'un element contractual entre les persones -tal com fou el cas francès basat en els principis de la Revolució- sinó de la presència d'una "ànima" pròpia que afaïçona la història comuna -la "Volksgeist" en la tradició alemana-. Aleshores, la confusió entre pàtria i nació és total i absoluta, esdevenint conceptes sinònims.

Malgrat la barreja i les dosis sentimentals afegides a gust del consumidor, la pàtria conserva la seva dimensió física i tangible. La pàtria és la terra, un espai territorial ben delimitat i reconegut per tothom. La pàtria, però, no és qualsevol espai o territori, és la terra dels pares i, per tant, el cementiri. Dos exemples ens venen com l'anell al dit per treure l'entrellat: el poble jueu i les tribus índies.

La terra promesa del poble jueu és la terra dels seus pares, si més no, on hi són enterrats. No debades, segons els seus llibres sagrats (la Bíblia), els epònims que formen les genealogies que van de la creació a Abraham són anomenats patriarques. En l'èxode cap a la terra promesa, el poble jueu, l'elegit per Déu, és guiat per un núvol o columna de pols, símbol físic de la presència de Déu però també d'una terra que els espera o, si ho preferiu, de les cendres dels seus avantpassats. Enmig d'un ambient hostil, perseguits pels egipcis i perduts en el desert, s'anirà passant dia rera dia la consciència nacional plasmada en la santa aliança. Un pacte sagrat, d'unió amb Déu, que reglamentarà la vida col·lectiva del poble jueu i, com és de rebut en els orígens de qualsevol nació, segellat amb sang.

La nació, fixem-nos, neix sense pàtria i, el que és més important, perviurà mentre hi hagi la voluntat de mantenir l'aliança i, en aquest sentit, caminaran plegats custodiant l'arca on es dipositava. De la mateixa manera que, un cop fets fora de nou de la pàtria, la nació continuarà viva en qualsevol indret del món que s'apleguin bo i renovant l'aliança. Tot amb tot, la manca de la pàtria és la pitjor dissort d'una nació. I per això Déu castigà Moisès la seva desconfiança amb la impossibilitat de trepitjar la pàtria i, per tant, de ser-hi enterrat. Així, doncs, Moisès, el vertebrador de la consciència nacional, esdevindrà un apàtrida. Un fet premonitori del que li succeiria al poble jueu.

El concepte de pàtria com a cementiri és molt més present en les nacions de vida nòmada i amb una concepció d'usdefruit de la terra. Les diferents tribus d'indis nordamericans, que s'anomenaran així mateixes com a nacions índies, només tindran un lloc sagrat, que cap persona aliena a la tribu-nació pot accedir sense autorització, perfectament acotat i senyalitzat, la terra on són enterrats els seus pares: el cementiri. Una de les reaccions més massives i, en principi, reeixides dels sioux fou la seva revolta contra la colonització (profanació) del tossal negre on era situat el seu cementiri.

La identificació de la pàtria amb la terra dels pares i concretament el cementiri és també ben present a la nostra tradició. La mateixa oda "La Pàtria" (1833) de Bonaventura Aribau començava amb aquests versos:

"Adéu-siau, turons, per sempre adéu-siau,
oh serres desiguals que allí en la pàtria mia
dels núvols e del cel de lluny vos distingia
per lo repòs etem, per lo color més blau.
Adéu tu, vell Montseny, que des de ton palau,
com guarda vigilant, cobert de boira i neu,
gaites per un forat la tomba del jueu
o al mig del mar immens la mallorquina nau..."

La identificació serà total i absoluta dins la simbologia patriòtica pregonada per la Renaixença. I, en aquest sentit, el poema de Serafí Pitarrà "El Fossar de les Moreres" ha fet fortuna:

"Al fossar de les moreres
no s'hi enterra cap traïdor:
fins perdent nostres banderes
serà l'urna de l'honor"

Així, doncs, podem perdre les nostres institucions, la bandera (símbol nacional per excel·lència), ens poden ocupar les terres i humiliar-nos, però, vet aquí, ens queda el fossar com l'essència de la pàtria, l'urna de l'honor. El Cementiri esdevé d'aquesta manera símbol patriòtic per excel·lència i, per tant, no s'hi enterra cap traïdor. El cementiri, però, el és, així mateix, un lloc sagrat al·lisonat per l'Església catòlica. Al cementiri no s'hi enterra cap traïdor, però tampoc cap descregut, les bruixes o elements subversius, o els suïcides. I és que darrere de la identificació de la pàtria amb la terra dels pares, el cementiri, s'anirà passant una altra que anirà identificant els valors de la pàtria amb els valors dominants beneïts per l'Església. La propietat de la terra, doncs, és sagrada i ningú pot accedir-hi sense permís.

Tot amb tot, la qüestió es complica amb les diferents visories que l'home té de la propietat i de les formes d'accedir-hi. D'on neix el dret a la propietat? De l'herència o del treball, la sang? I aleshores, és clar, la pàtria (la terra) esdevé un cau de conflictes. Els pagesos recordaran que la terra és un bé col·lectiu i que els fruits són dels qui la treballa, dels qui l'han regada amb sang suor i llàgrimes. I això, també, és sagrat. Dues, si més no, concepcions dins de la mateixa comunitat de la pàtria, de la terra dels pares, dels traïdors i dels enemics. El mal propietari deixa de ser l'amo i es converteix en un animal maligne, encarnació del dimoni, que caldrà foragitar o, al capdavall, matar.

Una de les obres de teatre de més acceptació popular ha estat, sens dubtes, "Terra Baixa" d'Angel Guimerà. No hi havia grup d'afeccionats al teatre que no la representés ni poble que no s'entusiasmés. Josep Torrents, un dels grans dirigents del sindicalisme agrari català, fou un dels grans animadors del grup de teatre de la Societat de Bellvei del Penedès, tal com la majoria de dirigents sindicalistes, i encara avui, el més vells, recorden l'apassionament i la veuherència amb que interpretava el paper d'En Manelic, el protagonista de l'obra, el seu paper de Manelic. D'on prové aquesta exaltació per "Terra Baixa" i aquesta identificació dels dirigents agraris amb el Manelic? La resposta ve a tomb del que hem anat explicant fins ara.

El drama fou escrit per Angel Guimerà, ver drellenc d'adopció i de cor, l'any 1897, en la dècada en que havia esclatat amb força la mobilització rabassaire. Manelic era el símbol de la bondat natural de l'home -concepció ben rousseauniana i pòsit del sindicalisme revolucionari-, que contrastava amb la gent de la terra baixa, d'una societat hipòcrita, injusta i selvatge. El propietari és identificat amb el llop, la bèstia traïdora, que s'aprofita del treball d'altri i xucla la sang dels indefensos. El final de l'obra no pot ser d'allò més al·lisonador: Manelic, fidel servidor, es revolta contra l'amo que li vol prendre allò que abans li havia donat i que ara ho ha fet seu, ho

defensarà amb unghes i dents, i quan el propietari el posi entre l'espasa i la paret no tindrà altre remei que matar-lo. Al drama es tracta de la Marta, però és fàcil substituir-la per la terra.

La imatge de la dona ha estat un dels altres símbols de la pàtria, d'ella neix la vida i envoltada de sang (sang del part i sang del treball). I per això l'úter matern i el fossar són l'urna de l'honor. En efecte, la dona ha estat considerada la pàtria del marit, el cos és el seu territori i ningú pot accedir-hi (penetrar-la). Un territori, així mateix, sagrat. Però reprenquem el fil de "Terra Baixa" i la identificació terra-pàtria.

El rabassaire ha pres consciència de que la terra que treballa és seva. I ho és de seva perquè l'amo li havia donada (rabassa morta) i perquè se l'estima (la treballa). Però l'amo continua aprofitant-se d'ella (de manera il·legal) i fins i tot la vol un altre cop per a ell sol. El conflicte esclata a caixa o faixa o, com diu Manelic, "A endur-se-la el qui puga, que amb sang se guanya". La sang, un altre cop, és el símbol de la pàtria, de la terra.

"MANELIC (rient): Que me'n vagi! Se creu que encara em mana a mi, al que ho aguanta tot! Això es pensa, això, Marta! Doncs no; que ja tot s'ha trasmutat aquí dintre, que ara el qui mana sóc jo. I ara ho veuràs si sóc l'amo!

SEBASTIA: L'amo, tu? Espera't, doncs! (intentant anar a obrir la porta)

MARTA (comprenent-ho): Manelic!

MANELIC (corrent a la porta): No t'escapes! Covard! T'he dit que sols jo i tu! Que vinc per ella, que és meva. I que vinc per tu; com que vinc a matar-te!

SEBASTIA: A mi!... Tu a mi!

MANELIC: A tu! A tu!

SEBASTIA: Es que jo també ser matar homes!

MANELIC: I jo llops! Aquí tens a la Marta! No la volies? Aquí la tens! A endur-se-la el qui puga, que amb sang se guanya! (Traient-se un ganivet)

La lluita, però, no és igual, de tu a tu. Els rabassaires, que tenen la força de la raó i de les mobilitzacions, se'n refien de les promeses dels propietaris i baixen la guàrdia. Els propietaris aprofiten l'avinentsa per a revenjar-se i atacar per l'esquena o cridant a les forces d'ordre públic per a què els hi treguin les castanyes del foc: són els traïdors. Tanmateix, els rabassaires tornen a plantar cara a pit descobert i assoleixen matar-los sense altra força que la de les seves mans: la força de la unió. I els maten en nom de la pàtria, de la terra, "de cara an ella".

***SEBASTIA:** Ah, covard, que vénis armat!

MANELIC: Del cor més...més que tú; del braç no, ni em cal, que l'arma em sobra.
(Llençant-la a terra). Té; mira-la.

MARTA: (corrent al Manelic): Què fas!

MANELIC: (apartant-la): Aparta't i ara ja estem iguals. Què esperes?

SEBASTIA: Doncs t'has perdut, que et mataré!...(corrent a agafar el ganivet que és a terra)

MARTA: Ah!

MANELIC: (posant-hi el peu a sobre): No, això no! Au, corre, agafa't ara!

SEBASTIA: (retrocedint,): Maleït sia jo!

MANELIC: no hi has sigut a temps! (Riu feréstec) Doncs ara tot s'acabat per tu!
(Tirant-se a sobre del Sebastià) A morir ara.

MARTA: Oh, Déu meu!

SEBASTIA: Jo! A tu et mataré!

MANELIC: (tenint-lo agafat pel coll): Defensa't, si pots, covard! Defensa't.

SEBASTIA: Ma gent! Aquí!

MANELIC: Crida als gossos de presa! Crida'ls!

SEBASTIA: M'ofego!

MARTA (caient agenollada); Reina Santíssima!

MANELIC: Ni pots defensar-te. Ni en saps! Ni et valdria! Què em fa? Té, more't, i more de cara an ella! (Llençant-lo de cara a la Marta)

La darrera escena és d'alegria i de joia col·lectiva per la mort del mal propietari, del llop. I el Manelic es queda amb la terra i la pàtria advertint tothom que ningú més li prendrà allò que és seu.

***NANDO** (en veu baixa): Què Passa?

MANELIC: Que us cridava l'amo.

JOSEP (en veu baixa): Mort!

PEPA (d): Jesús!

(Exclamació de tothom al veure el cadaver)

MANELIC: I ara vosaltres a riure força! A riure! I tu, Marta, vine!

MARTA: Sí, sí! Anem's-en. anem's-en!...

**MANELIC (emportant-se-la a braços): Lluny de la terra baixa! (perquè li obrin pas)
Fora tothom! Aparteu's-e! He mort el llop! He mort el llop! He mort el llop!**

(Ho va repetint cridant mentres s'allunya)

Un "Happy End", però, que haura d'esperar fins el nou estat de coses del 1936. Aleshores, la pàtria, la terra, serà del qui la treballi. Tanmateix, la felicitat sempre és breu i fugissera. L'abril de 1938, les coses anaven a mal borràs. Les tropes sedicioses trepitjaven terra catalana. Josep Torrents publicarà en aquesta conjuntura una proclama adreçada als pagesos patètica i titolada, no endebades.: "La Pàtria". El concepte de pàtria tomava a identificar-se amb la terra (i la mare, la llengua i els sentiments), però ara, amb tota claretat, amb la pàtria dels pagesos. I és que la pàtria dels pagesos gaudia d'un fil roig tradicional: el lligam entre la reivindicació social (de la terra) i nacional (de la llengua, la cultura i les institucions). La derrota de la revolució significava també la desfeta nacional. Parem l'atenció en les darreres línies, un altre cop sorgeix l'element sagrat de la pàtria: els exèrcits invasors profanen la pàtria. Així com la seva identificació, per passiva, amb el cementiri: les despulles dels profanadors no poden ser enterrades en l'urna de l'honor, sinó que serviran per a femar els camps.

"Pagesos catalans, descendents dels segadors i dels remences, que portem en els nostres cognoms la més pura catalanitat de la raça i a la sang la rojor eterna d'una vida intensa i combativa. Pagesos catalans, que hem foradat les roques i amargenat les muntanyes, que del Pirineu a l'Ebre hem fecundat la terra amb l'esforç gegantí de la nostra voluntat indomptable. Milions d'arbres milenaris són testimonis eloqüents de la nostra força creadora. mil pobles, viles i ciutats, són l'exponent magnífic d'un treball constant i persistent. Coratjosos camperols de Catalunya, que d'una terra ingrata n'hem fet nèixer un paradís de sol i benestar, que hem convertit les muntanyes esquerpes i estretes en jardins fertílls i les planúries i valls estèrils i ermes en camps, vinyes ufanes i tendres d'ubèrrima producció. Pagesos muntanyencs i de la costa, del litoral ric i suau com una carícia i del Pirineu intrèpid i fort com un lleó, pagesos que hem cantat cançons d'amor i d'esperança en la nostra llengua nadiu, que hem sentit l'esclaf del bes de la nostra mare estimada en el bressol patriarcal i la seva dolça i catalana veu ens ha fet

endormiscar feliços i segurs del nostre bressol i de la nostra terra. Pagesos catalans, que hem somniat l'amor i la tendresa i hem dit a l'estimada amb llengua maternal els sentiments del nostre cor, que hem vist els fills com creixen parlant la nostra parla, la parla catalana eterna com la terra. Pagesos catalans, la nostra Pàtria rica i plena per l'esforç de cent generacions, no pot ésser humiliada ni vençuda. Pagesos catalans, que hem lluitat per redimir el treball de l'esclavatge, que hem assolit amb el nostre esforç i les nostres lluites el benestar i les perspectives d'una felicitat segura. La Pàtria està en perill!

De terres llunyanes han vingut exèrcits mercenaris. La púria de pobles que jueuen sota el dogal de tirans sinistres, volen robar-nos les terres, les dones i els fills. Volen fer emmudir la nostra parla que expressa pençaments generosos i enlairats.

No passaran! La nostra Pàtria en el transcurs de la seva llarga història ha viscut moments greus com aquests de perill i de dolor, i Catalunya a cada contesa s'ha redreçat magníficament i triomfant contra els traidors i els invasors.

Hem estat els pagesos, remences, segadors i rabassaires, que als Brucs, als Pirineus i a la ciutat, amb la falç espurnejant al sol, i el pit obert a la ventura, hem colpit mortalment els enemics de la Pàtria. Ara més que mai! El perill no us atura ni la mort us espanta. Catalunya és la nostra Pàtria immortal. Som i serem gent catalana! Els fills de Catalunya prefereixen morir abans que ésser esclaus. Convertim les nostres planes i muntanyes en camps atrinxerats. Cada pagès un soldat voluntari de la república. A combatre i a fortificar! Nosaltres, que hem cavat tantes vegades la terra perquè donés collites plenes, ara l'hem de cavar més profunda perquè ens doni la Victòria i la Llibertat. Els arbres mil·lenaris que plantaren els nostres avantpassats no serviran d'ombra fresca al criminal invasor. Els que han vingut amb so de guerra a profanar la Pàtria han de quedar atuits per les nostres armes i que llurs despulles miserables, eixutes d'ideals, serveixin per a femar els camps de Catalunya". ("TREBALL", 20-IV-1938)

El febrer de 1939 ho perderem tot: bous i esquelles. Refer-se seria cosa d'una pila d'anys, de lluita sorda i constant, d'esperança, de dignitat col·lectiva. Molts hi restaren en el camí. Però no endebades: la pàtria ha renascut de bell nou de la cendra dels seus morts.

En l'actualitat la identificació pàtria-terra es palesa amb tot els uts i uts dins els moviments independentistes catalans. Els seus noms són prou eloqüents: Terra Lliure, Moviment de Defensa de la Terra. I, és clar, el seu símbol és el Fossar de les Moreres: l'urna de l'honor.

• El Pauralisme: mite i realitat.

El desvetllament literari de mitjan segle XIX, l'anomenada "Renaixença", va suposar, entre d'altres coses, la mitificació de tot el que feia referència al món rural. Una mitificació que es prolongarà durant l'etapa modernista i que, amb tots els ets i uts, arribarà fins els nostres dies. No és per casualitat que apareix, a les darreries del Vuit-cents, el drama rural, gènere típic i inconfundible de la literatura catalana, conreat generalment per autors pertanyents a l'aristocràcia rural o bé descendents d'ella i trasplantats a la ciutat. El drama rural intenta d'exposar al lector urbà la palpació d'un món quasi màgic, on les passions primàries de l'home i els elements de la Natura desfermada -el llamp, la calamarsa o el bosc intransitable- es combinen espontàniament fins a forjar imatges dantesques. Quadres en els quals tot és grandios, sublim, tràgicament sublim, però totalment allunyats de la realitat.

N'hi ha de tot, és clar. Els "Drames Rurals" (1902) de Victor Català (Caterina Albert) -filla d'uns propietaris benestants de l'Escalà, que guaitarà la muntanya girant l'esquena al mar- intenten presentar-nos tot un seguit de personatges infrahumans, repulsius físicament i espiritualment. En la presentació de la seva obra escrivia, adreçant el prec a "l'escaient damisel.la ciutadana":

"Aquest és un aplec dels pedruscallis que et deia, de formes anguloses i endurides, invariables a través dels segles, i no et pot plaure a tu, que mires la pedra adulterada pel cisell, i per l'enginy dels homes, com tampoc te plauria el pom de flors silvestres, que guardo en mon sarró de romiatge, puix to són flors senzilles, primitives; unes, inoloroses; les altres, de fragàncies extremades, que fan girar la cara al qui no hi està fet, i que repugnarien a ton nas fi, d'aletes tremoloses, acostumat a les olors discretes, i a tos ulls, que gaudeixen dels tirats neurastènics de les flors de saló i d'hivernacle.

No, no fan pas per tut, aquestes coses..."

Victor Català, sens dubtes, fuig de la imatge bucòlica dels pastorets, que viuen en una mena d'Arcàdia feliç, però, tanmateix, participa del corrent que busca en la terra les arrels més endinsades i les essències més pures de la pàtria. I no en una terra qualsevol, concretament en la muntanya, contra més amunt, és a dir, llunyà, millor. Una llunyania física però, així mateix, històrica i, per tant, les arrels i les essències de la pàtria caldrà cercar-les en l'edat mitjana. No endebades, de la mà

de Mossèn Cinto, el Canigó esdevindrà el bressol de la pàtria bo i subratllant el protagonisme de les institucions eclesiàstiques. No endebades, tampoc, l'Església començarà la nova creuada interna convertint Montserrat en la muntanya sagrada dels catalans. Què, com diu la dita popular, "No és ben casat qui no anat a Montserrat" o, en una versió més masculista, "Un home ben casat la dona ha de portar a Montserrat". Ara, és el "Barça" qui puja a la muntanya per a oferir la "copa", quan la guanya, és clar.

Ignasi Terrades, en el darrer apartat del seu llibre dedicat a El Cavaller de Vidrà (1987), analitza el pairalisme a través de l'obra de Marià Vayreda. Els elements de la visió pairalista de Marià Vayreda, segons Terrades, serien: el paisatge com a arma conservadora, la lleialtat dels pagesos, la unió entre el progrés material i el moral en el context rural, l'emparentament com la forma més intel·ligent, i sovint redemptora, de fer pujar el patrimoni, la nostàlgia de la llar com la nostàlgia de tot un món social i cultural que se li considera incrustat, l'agrarisme i el pairalisme contra l'estat d'inspiració liberal, la crítica a l'absentisme i l'immobilisme dels propietaris, la religió com a moral i com a autoritat social, la magnificència delmas en el seu entorn, i la resolució de la qüestió social mitjançant la cessió de privilegis per part dels senyors a canvi de la cessió de drets adquirits per part del poble (el senyor no abusarà i el pagès no guanyarà més del que ja té).

Tot un programa en el què es barregen elements de conservació de la tradició i, molt especialment de la comunitat rural, amb un protagonisme destacat del rector, amb elements de tímida "modernització", de progrés material. Això sí, sense perdre bous i esvelles, és a dir, els fonaments religiosos i d'ordre social. Hi han, és clar, diferents tipus de propietaris, de bons i de dolents. Els bons són els que hi resten, tenint cura de l'explotació agrícola i de la defensa de la comunitat, i els dolents els rendistes amb el ronyó ben cobert a ciutat. La solució, doncs, al parer de Vayreda depèn que:

"els propietaris grossos i acabats, en comptes de retirar-se a ciutat, on res no hi han de fer, es mantinguessin fermes davant llurs hisendes i eduquessin els fills de conformitat amb llurs interessos, enrobustint-los amb coneixements adequats, amb mira sempre a fer prosperar les indústries rurals... procuressin enrobustir amb els seus prestigis els Municipis, exigint dels poders públics majors facultats... Ells serien aleshores els advocats naturals, convençuts i prestigiosos, del proletariat agrícola, al qual defensarien i salvarien, malgrat les diferències de les lleis i dels procediments actuals". (citada per I. TERRADES, 1987, p. 392)

Passem, tot seguit, a parlar dels pagesos, del què Vayreda anomena, ben curiosament, proletariat agrícola. La figura del pagès lleial envers el seu amo malgrat les "convulsions socials", subratllarà Terrades, és un tema pairalista força destacat. es tracta d'homes endurits per la feina i per la vida, que mai no es revoltien contra l'ordre pairal, i fins i tot l'arriben a defensar davant d'hereus massa crítics o inquiets. En el seu article "Les remences del segle XIX", Vayreda conclou:

"Tomant als nostres pagesos i per acabar, hem de fer constar un fenomen que és digne d'ésser observat. Ens referim a la circumstància que a desgrat del que hem dit de la pobra idea que deuen tenir de d'una pàtria que els empobreix, els tirantitza i els tracta com a país de conquesta, a desgrat de l'espectacle que veuen i palpen dels seus veïns i germans de parla que gaudeixen d'un incomparable major benestar, no reneguen del seu patriotisme.

Amb llàgrimes als ulls lliuren els seus béns al fisc i els seus fills a la quinta quan no els poden redimir, i la desserció d'aquests és insignificant per més d'ésser-los sumament fàcil passar la frontera. Ells baixen a les ciutats i accepten resignats l'uniforme i l'ordenança i donen a la nació un dels contingents més soferts i disciplinats... Aquestes són les remences del segle XIX". (Idem, p. 390)

I, és clar, amb aquests pagesos tant soferts, lleials als seus amos i fidels a Déu, no pot haver-ni raons. A més a més, les formes contractuals establertes al camp català -emfiteusi, masoveria, rabassa, parceria- esdevenen la simbiosi més reeixida entre el capital i el treball, que preservaran els nostres camps dels dissortats conflictes que emergeixen a d'altres indrets. Els pagesos, doncs, soferts, lleials i devots, seran mereixedors, més que ningú, del cel ("Que n'és, de difícil, que entrin al Regne de Déu els qui tenen riqueses! Es més fàcil que passi un camell pel forat d'una agulla, que no pas que un ric entri en el Regne de Déu", Lc 18:24-25); se'ls negarà la terra a canvi del paradís. El drama és que els de la corda d'En Vayreda no són uns cinics, ans la contrari, s'ho creun de tot cor. Un cinic, malgrat la mala sang, toca de peus a terra i, per tant, es pot arribar a pactar abans de que la sang arribi al riu. En canvi amb gent que defensen, més enllà d'interessos econòmics, tot un ordre social i una visió determinada del món rural, la lli'ta només podrà ser a caixa o faixa.

A les darreries del Vuit-cents, el món dibuixat pel conservadorisme era una quimera. No endebades, l'estudi realitzat per Terrades clou amb la descripció d'un quadre pintat per Joaquim Vayreda, germà del Marià, l'any 1876 i titolat "Recança":

"No és tant el quadre en si mateix, com el tema, allò que evoca l'experiència moral del conservadorisme rural. És la recança dels masovers desnonats, dels carlins exiliats i de tots eis que fugien de les guerres, les bandositats i la misèria. La recança dels propietaris rurals urbanitzats, dels diputats rurals fracassats, dels tradicionalistes forçosament nostàlgics. La recança, en fi, d'un món que els conservadors sempre havien tingut per mal perdut. En realitat, no s'havia mai edificat, com n'era ben conscient Metternich". (Idem, p. 397)

Abans, però, encara hauran de tornar endarrere en l'estudi de Terrades per a subratllar una idea fonamental: l'heterogeneïtat, contradictorietat i ambivalència del moviment pairalista.

"El pairalisme, en autors com Vayreda, es presenta, doncs, com un complex d'idealitzacions i de transaccions. Idealitzacions basades sobretot en la sentimentalització d'un ordre social i en la vessant catòlica del paternalisme. Transaccions basades més aviat en la fidelitat a una escrupulositat moral i a la necessitat també de mantenir-se en el progrés econòmic. Per aquest doble caràcter, el pairalisme no es pot considerar una ideologia coherent i monolítica". (Idem, p. 396)

Tot amb tot, el pairalisme neix i creix enmig d'un món rural sacsejat per les transformacions finiseculars i segrega l'idea de que qualsevol temps passat fou millor, el record dels paradisos perduts. I és que els records, personals i col·lectius, són l'únic paradís del qual no és poden fer fora. Una actitud, doncs, defensiva i visceralment emotiva, característica de qualsevol grup social. La mare dels ous és que cada grup social recorda els seus paradisos particulars: uns, simplificant, quan la terra era un bé col·lectiu i d'altres quan se l'havien ensenyorit. Ras i curt, l'anomenat retorn a la terra i als valors tradicionals significava pels pagesos la continuïtat en l'usdefruit de la terra conreada i pels propietaris la recuperació de la seva possessió. El pairalisme d'aquests darrers serà el dominant i la Renaixença no en serà aliena. La tesi de Llorenç Prats és contundent:

"El món rural i la cultura tradicional en ell continguda constitueixen, com la història, un subsistema dintre del sistema simbòlic general de la Renaixença, amb totes les característiques del sistema major. Com en el cas del sistema global, la representació simbòlica del món rural comporta un vessant descriptiu (una visió mítica del món rural i de la cultura tradicional), un vessant normatiu (uns valors que emanen idealment de la visió anterior) i uns símbols que interrelacionen i expressen ambdós pols d'una manera sintètica i emotiva. En aquest model, el món rural esdevé una arcàdia que és paradigmàticament confrontada, en una característica oposició binària, amb el món urbà; així com la cultura tradicional amb

les modes estrangeritzants. Cal recordar que els intel·lectuals renaixentistes escrivien per a un públic predominant urbà; d'aquesta manera, mitjançant la separació del món rural del context quotidià, profà, dels receptors, en manteniment i en reforçament de la sacralitat, a la vegada que la procedència majoritàriament rural de la població urbana, i en definitiva del país, permetia establir una relació de filiació entre ambdós mons i enfortir així, per aquest doble procediment, la significació emotiva i normativa dels símbols i valors extrets del món rural. Així, els "vicis" de la ciutat poden ser presentats com a desviacions de les "essències prístines". (LI. PRATS, p. 170)

La Renaixença i concretament els folkloristes, segons els estudis de Joan Prat (1982) i Li. Prats (1988), crearan el canemàs d'una tradició popular mitificada, idealitzada, i, per tant, irreal. No endebades, els primers folkloristes catalans descriuran la cultura tradicional del món rural de casa estant, és a dir, a partir dels seus records i dels seus somnis. I tenien tot el dret a fer-ho, però no el dret d'imposar-ho als demés. Veiem alguns exemples:

"La masia edevé el símbol dominant d'aquest subsistema simbòlic i un àmbit de producció simbòlica d'extraordinària fecunditat. Com un veritable temple, tot el que es conté dintre dels seus límits, des de la llar i l'escó a la taula, i fins el porró i l'escudella, adquireix aires de sacralitat. (...) L'escudella evoca, per a tot bon català, "los records de la infantesa i de la família (...), les costums dels seus passats, lo caràcter de la seva pàtria, lo esperit català", i mostra "la sobrietat i economia amb què viu lo poble català", així com per l'estalvi de temps que comporta, el "caràcter català, per essència treballador de mena". Ei porró, més modestament, "prova els hàbits de la moderació en la beguda i ensems lo genial econòmic dels catalans" ". (Idem, pp. 174-175)

El reusenc Cels Gomis i Mestre en serà l'excepció, per la seva recerca i mètode científic, d'aquesta corda de folkloristes. Cels Gomis, enginyer de ferrocarrils, republicà federal i anarquista bakuninista, intentarà retratar la realitat a partir de la seva fe en l'home i en el progrés guiat per la raó. I no bandejarà cap tema per groller o escabrós que fos, ans al contrari, preferenment es centrà en la recerca de les parts més fosques i amagades (supersticions, creences paganes, bruixes...) de la cultura popular. Si la resta de folkloristes feien volar coloms per patriotisme, així mateix Gomis, tocant de peus a terra, intentava reconstruir la seva pàtria. Tal com asse yala Llorenç Prats en l'estudi preliminar de l'edició de La bruixa catalana (1987), l'obra polser més representativa de Cels Gomis i fins ara, és clar, inèdita:

"Des de la seva actitud científica Gomis denuncia, amb riquesa de dades, l'explotació dels treballadors i la lluita contra els mites i els estereotips, especialment aquells que afecten la classe obrera, com ara la pretesa ganduleria dels treballadors no catalans o la suposada oposició dels treballadors al progrés; contra els errors i les supersticions, ja siguin populars o fonamentats per l'Església, que és vista per Gomis com el primer enemic de la ciència i l'element principal de mistificació i subjecció del poble; contra la ignorància que aclapara el poble i que és, diu, "el peor enemigo de nuestro bienestar".

Els estudis de la cultura popular, dels folkloristes, prenguren més volada amb el desenvolupament de l'excursionisme científic. Ara, anaven directament a les fonts bo i trepitjant el pa. La imatge de la cultura popular difosa pels primers folkloristes, amb l'excepció de Gomis, s'esvania a la llum del dia i la nova tornada de folkloristes es trobà entre l'espesa i la paret, ho com diu Llorenç Prats, entre la "raó patriòtica" i la "raó científica". Què fer? Destruir els mites consagrats pel catalanisme? Fugir d'estudi? A finals de segle, com segeix dient Prats, ciència i ideologia havien arribat en el camp del folklore a un compromís asimètric (obra en gran part de l'excursionisme), segons el qual la pretesa activitat científica es produïa dins d'un context ideològic limitatiu, representat per la imatge de la Catalunya pairal, que aquella, amb la seva aparença de factualitat, contribuïa a fonamentar. Al pròleg de la Miscelània folk-lòrica, Ramon Arbia explicava molt lucidament els termes d'aquest compromís:

"...si entre los que cultiven en l'estrager la nova ciència (tal se l'ha volguda anomenar amb excés de pretensió tal volta), hi pot haver, i efectivament hi ha, dubtes i discrepàncies sobre l'alcanc i jurisdicció de la mateixa; entre els folkloristes catalans s'ha establert sens previ acord i de bon començament intuïtiva conformitat en apreciar sos límits, funcions i objectiu. Entre nosaltres, la ciència, si ciència és, no s'estudia exclusivament "per se", sinó per lo que pot contribuir a l'esclariment i solució de la qüestió catalanista. Aquí encarna sempre una intenció patriòtica i per lo mateix comportament sens violentar-se cert subjectivisme en uns i cert esperit crític en altres, que li donen fesonomia pròpia i característica" (citat per LI. PRATS, p. 198)

Un bon exemple d'aquesta contradicció i compromís és Valeri Serra i Boldú (1874-1938), deixeble i biògraf laudatori de Mossèn Cirto, advocat, terratinent de l'Urgell, professor de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona i un dels principals animadors de l'"Arxiu de Tradicions Populars" (d'àmbit dels Països Catalans). Podriem resumir la seva trajectòria dient que s'inicia en el folklore com una forma de militància envers la consecució d'un model de Catalunya tradicional i catòlica, i acaba com a folklorista professional: "malgré lui". Valeri Serra i Boldú no

podria continuar empescant-se una Catalunya que es donava de botetades amb la realitat dels anys vint i trenta. I és que, com diu Isidor Cònsul en l'estudi preliminar de la seva obra Folklore de la pagesia (1987),

"...era un home de fe, de conviccions religioses i de tarannà conservador. Per això no podia acceptar, ni potser comprendre tampoc, la dinàmica revolucionària dels anys trenta. La seva personalitat s'escostava més als paràmetres de la "Renaixença" que n'opas a la societat catalana del segle XX; una personalitat paral·lela a la lectura del seu "ex-libris": un rosari orlant un escut amb quatre barres i la inscripció "per Déu i per ma Pàtria".

Valeri Serra i Josep M. Rendé eren dos homes apassionats per les qüestions del camp, que participaven del moviment renaixentista, coincidents en una pila de coses, però amb dues visions diferents del pairalisme. Ambdós feren cap a Barcelona en la difícil conjuntura del 1917, amb un bagatge farcit d'experiències sobre l'agricultura i els homes del camp de les seves respectives comarques (l'Urgell i la Conca de Barberà), per a esperonar la tasca endegada per Josep M. Valls, bon amic de tots dos, al capdavant de la Direcció General d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya. Ambdós, així mateix, col·laboraren en la revista "AGRICULTURA", des d'on reflexionaren i aconsellaren abastament. Ambdós assoliren gran predicament i desvetllaren simpaties per la seva tasca. Però, mentre Valeri Serra es dedicava a recollir el folklore de la pagesia ("Qui de jove no treballa, quan és vell dorm a la palla", "Qui no treballa no menja, ni va bonic el diumenge"...), Rendé, preocupat pel desenvolupament del moviment cooperatiu agrari, intentava escatir la manera de ser dels pagesos. Així, doncs, mentre el primer guaita el passat, el segon esguarda el futur.

Els diferents articles publicats per Rendé sobre el tema seran aplegats i publicats sota el títol La psicologia dels nostres pagesos (sense data). La principal característica que subratlla Rendé i que li treu de polleguera és el caràcter contradictori dels pagesos.

"El pagès vinyater (com tots els altres, als quals se'ls podrien aplicar els mateixos casos) té fama d'ésser desconfiat i...ho és i tot, però es fia de tot i tothom. Al brotar les vinyes, desconfia de salvar la collita. ¡La té tant de temps exposada a les inclemències del temps! Però confia que farà bon temps i no sulfata. No vol entrar al Celler cooperatiu perquè desconfia dels seus companys i fins dels seus amics, i en carvi es fia de la romana del seu etern explotador; no vol deixar el seu vi en poder i administració dels mateixos vinyaters, i lloga un cupó de casa, abandonant el fruit (...)

"No es pot dir blat que no sigui al sac", però quan el té així i ben lligat, no procura destruir les rates que se li mengen. (...)

El pagès és mal pensat. "Pensa mal i no errarà" sovint recorda. Ell creu que no hi ha al món ningú capaç de treballar desinteressadament en favor dels seus. Ell creu que si algú sembla que ho faci, porta intencions mal sanes; unes vegades diu que ho fa per fer-se ric, altres per a erigir-se en cap-de-colla, altres per surar en política, altres per a treure'n honors. I mentre així pensa, ell treballa per un amic si està malalt i perquè les terres no li quedin ermes, ell és el primer que corre i exposa la seva vida per apagar un foc, ell ha sigut a la Junta de la Germandat i sempre ha obrat honradament, ell, en fi executa cada dia actes d'altruisme i desinterès... tot creient que ningú és capaç de fer-ho..."

Els pagesos, al parer de Rendé, són individualistes i desconriats, però, vet aquí la contradicció, han constituït societats i sindicats agrícoles gairebé a tots els pobles. Tanmateix, el funcionament és un cau de raons pel caracter contradictori dels pagesos, per una banda reglamenten fins el darrer detall, insistint en saccions dures pels infractors ("Cal anar ben drets i caigui qui caigui..."); per l'altra, després no en fan cas i la culpa, és clar, és del President i dels de la Junta perquè, ja se sap, són un tibats i l'únic que els hi agrada és remenar la cua però a l'hora de la veritat no arreglen res o emboliquen la troca. Al capdavant, el problema és el costum d'anar sempre a la seva, al seu ritme ("Ja ho farem!") o la indiferència ("Tant se m'en dóna") peculiar dels pagesos. Rendé que d'aquestes facècies en sap un niu i, a més a més, en tenia el cul pelat, posa un exemple:

"La Junta convoca una Assemblea general per anunciar que ha acordat proveir d'adobs. Però vistes les circumstàncies del mercat i les contínues i desorientadores oscil·lacions en els preus, ha pensat, un benefici del fons social i en interès de tots els socis individuals, no adquirir més quantitat que la que ells sotscriguin. Per això s'acorda que dintre d'un termini improrrogable de quinze dies, passin els acherits per la Secretaria, o que avisin al Conserge, sotscrivint els sacs que en necessitin.

El Sindicat té dos cents socis. Passats els quinze dies, n'han acudit... cinquanta.

El President, acostumat ja a la paciència, de tant d'haver-ne do pendre i coneixedor d'aqueixa "llaca", dóna ordre al Conserge o al Avisador que passi de casa en casa perquè no hi hagi algun soci que pugui tenir l'excusa de que aquell dia nova poguer assistir a l'Assemblea, i prorroga per vuit dies més el plaç "improrrogable". Passar aqueix darrer termini en compareixen una dotzena més. Oidà! I la Junta adquireix el guano just per aquells seixanta dos socis que, segons lo acordat, l'han sotscrit prèviament.

Han passat un parell de mesos, els sacs han arribat i un pregó anuncia als socis que passin a recollir-lo, però com que no ha plogut o no es pot sembrar, dels seixanta oos, solament el retiren una trentena i resten molts sacs al magatzem.

Plou... i llavors tots doscents socis s'aboquen esbojarradament a buscar guano: els que no l'han retirat encara tot i tenir-lo sotscrit, els que ni tan sols s'havien pres la molèstia de sotscriure-lo i els que abans l'havien retirat però que ara resulta que no en tenen prou... i ja tenim la gresca armada per alguns dies"

La corda de pairalistes, amb diferents visions del món rural, continuarà fins el nostres dies. Un dels més destacats representants en les darreres dècades ha estat Josep Pla i Casadevall, empordanès fins el moll de l'os i que guaitava el món des del seu mas Pla de Llofriu. Aquest empordanet, com li vagava anomenar-se, escrigué de tot i més, de facilitat no li mancava, i el món dels pagesos, és clar, no podia mancar. D'un món i una gent que observava a distància, sí més no, amb la distància que dona una formació cultural diferent i el haver vist món. Tanmateix, Pla, amb la boina calada, la punta de la cigarreta engantxada als llavis i la gaita entre les mans, no se'n sentia un estrany i com li agradava dir: "Els pagesos, aquests absents de la història, són la meua gent". Bo i seguint el fil pairalista escrigué unes pàgines amb fina ironia, com sempre, plenes d'anecdotes sucoses i d'interpretacions no menys agudes (El geni del país i altres proses, pp. 101-157)

José Pla fa seva la tesi de la contradicció inherent i característica dels pagesos de Josep M. Rendé, i no pots dels seus escrits, que copia literalment. Pla, més literàriament, parlarà del "clarobscur", del caràcter contradictori en el pensament i la pràctica dels pagesos, i difícil de pair per qui no en sigui. I que il·lustrarà abastament amb anècdotes de collita pròpia

"Un pagès em deia, no fa gaire:

- Ja comprendrà que sóc jo un ignorant, un perfecte ignorant.
 - I per què sou un ignorant?
 - Perquè no vaig poder anar a estudi els anys que hi hauria d'haver anat.
- Ve-li aquí per què. gairegè tots els pagesos, i això no vol dir que no hi hagi un cap de brot, som uns ignorants.
- Quants anys tenen els vostres fills?
 - El gran en té onze; el petit, deu, i no vaig errat.
 - Els deureu fer anar a estudi encara una llarga temporada...
 - No senyor! Així sí que no! Es hora que treballin. Aquest murriots, a l'escola, no hi fan res. Han de treballar! A estudi iran aquest any. Es hora de fer una cosa o l'altra."

Malgrat el conservadorisme ideològic de Josep Pla, els seus escrits no són impregnats d'encens ni de pastorets feliços i satisfets ballant una sardana amb l'amo. Es, deiem, molt més irònic i, fins i tot, càustic. Pla n'és un enamorat del ritme cíclic dels pagesos, d'una vida on no tenen cabuda les angoixes de l'asfalt i l'estrès de la maquinització. Li plau el costum d'aseure's, de nit, al voltant del foc i deixar lliscar suament el pas del temps. I es pregunta en què pensaran aquests pagesos fixats en l'espurneig de les flames, sense dir pruna, rumiant com les vaques:

- Després, ens accièm al foc, ens asseiem a l'escorç iensem.

- I cada dia feu igual?

- No senyor. Cada dia és diferent. Moltes vegades només seiem.

(...)

- Quan el pagès es troba en aquesta actitud només pensa en una cosa: malgrat la gravetat de la seca actitud, tot i que el seu front té una aparença arugada, pensativa, ennuvolada, a pesar de la profunditat insondable en què semblen estar immersos les seves facultats i els seus sentits, a pesar del gest displacent amb què tira lalleny al foc, el pagès no pensa més que en una cosa alegre i xiroia... enganyar l'amo sigui com sigui i passi el que passi!

Una visió, doncs, ben allunyada de la que ens parlava Marià Vayreda. Tanmateix, conservadora. I com a conservadors cataloga els pagesos. Són conservadors, comenta Pla, perquè el treball que realitzen, la vida que fan en el seu ambient i en el seu sistema concret i determinat els impedeix una qualsevol altra convicció. La ciutat és com el cul del Jaumet i la seva fallera transformadora, el neguit dels seus habitants, la veneració per la moda i els moviments revolucionaris, fa dels pagesos políticament conservadors. Comptat i debatut aquesta seria la tesi de Pla:

"Un home que es mou en medis pràcticament hostils, o almenys indiferents, no té més que un camí per a subsistir: afinar la prudència, aguditzar els sentits, assegurar-se i reassegurar-se, eliminar tota genialitat, calcular, dormir, com aquell que diu, amb un ull obert... La meua idea és, doncs, aquesta: tota persona que viu en un medi caòtic, sistemàticament desgavellat, dominat per imponderables, es converteix, instintivament, en un conservador. Tota persona que viu en un medi d'inseguretat es converteix, aspira a ésser un home prudent. Els pagesos són conservadors perquè les garrotades que reben de la meteorologia còsmica i de la meteorologia comercial eliminen de la seva manera d'ésser tota vel·leïtat d'aventura. Amb la imaginació poder ésser subtils. En la pràctica, són mediocres i obvis, com sembla que han d'ésser els cristiàcs".

La ignorància dels pagesos és també per Pla la mare dels ous. Una ignorància que genera escepticisme, l'individualisme extrem i la manca de sociabilitat, i, al capdavant, el complex d'inferioritat atàvic. Del clarobscur pintat per Pla és el de món misteriós, nebulós, com l'edat mitjana, com la infantesa. I és que els pagesos són com els nens, contradictoris, sense coneixement i que van a la seva. Capaçs d'enlluernar-nos amb els seus estirabets i, a l'hora, de fer-nos somriure per la seva profunda ingenuïtat. D'aquesta mentalitat infantil neixerà el comportament actual dels pagesos, que voldran adquirir totes les joguines de la societat de consum. Es canviaran els mobles; es compraran cotxes, televisors i tota mena d'aparells electrodomèstics. I ho faran més de pressa si el veïja els té. I sense recança. Però si les coses han canviat, conclourà Pla, els pagesos no. Continuaran sent contradictoris i ignorants. De fet no maldaran per a que els seus fills estudiïn les noves tècniques agrícoles. A tot estirar, els duran a fer el batxiller, que és de moda. No pensen el futur i viuen alegrement el present. Són, cens dubtes, com a nens.

* Misticisme i "terrenalisme".

"Nos pensem que en el pagès es troba sentència: màxima de les relacions de l'home amb Déu, amb la Naturalesa i amb la humanitat en general". (Torras i Bages)

El tema de l'Església com a institució és d'aquells, d'enrevessats -deixem per un altre capítol el fenomen: religió, que encara ho és més, de complex- i dels que porten cua, si més no sotana. No debades, l'Església (catòlica) és una institució de les més persistents -vint segles d'existència, si més no- que n'ha vist de tots els colors i que ha demostrat una capacitat d'adaptació envejable. L'Església, no cal dir-ho, ha estat el pal de paller en la vertebració i articulació social. Un poder i una presència aclaparadora en països com el nostre, profundament afaïçonat per una Església catòlica amb una autoritat indiscutible, com el mateix Don Quijote -un exemple paradigmàtic del "oe negre", del qual en parlarem tot seguit- havia de reconèixer: "Con la Iglesia hemos topado, Sancho".

De l'Església, com a institució, s'ha dit de tot i més. Les opinions i judicis, és clar, són antagònics i sovint han desfermat les picabaralles i lluites més sagnants. Uns reconeixen, complaguts, la seva tasca i d'altres l'acusen de tots els mals. Tos plegats, però semblen coincidir en l'idea apuntada suara: l'Església ha jugat un paper protagonista en la vida política del nostre país. Fins i tot, hom parla dels conflictes socials contemporanis etiquetant-los com una baralla entre clericals i anticlericals o, si ho preferiu, entre els "culs de missa" i els "menjacapellans". Les atzagaiades del 1835, del 1909 o del 1936, donarien aquesta tesi amb escreix. Tanmateix, al meu parer, penso que aquesta és una línia interpretativa, de la qual la reflexió de les esquerres ha estat bona pregonera, fora de lloc, si més no ultradimensionada, que ha servit de catarsi a les forces de "progrès" bo i exculpant els errors propis i les mancances. I és que les sotanes, sovint, ens han amagat la societat.

L'Església no ha estat aliena als vaivens històrics, a la llei pendular que va des d'una omnipresència fins a un esmoreïment. A darreries del Set-cents, a tall d'exemple i dins l'àmbit europeu, l'Església la beflava magra com a conseqüència, entre d'altres factors, del segle de les llums i la seva eclosió amb la Revolució francesa i la seva expansió amb les guerres napoleòniques. Després de Waterloo, i de bracet amb la Restauració política emanada del Congrés de Viena, l'Església viu un període de revitalització molt destacat i, fins i tot, hom parla d'una mena de

renaixença catòlica. Aquesta es manifesta simultàniament en la Restauració de l'Estat Pontifici, el prestigi incrementat de la Santa Seu i el ressorgiment, a l'Europa occidental, de nombrosos ordres religiosos, dispersos o anihilats per la tempesta revolucionària. Es tracta particularment de la Companyia de Jesús. A partir de 1815-1819 l'Església catòlica té certament una força política considerable que, poc abans, semblava perduda per sempre. Aquest poder, novament envigorit, de l'Església es reflecteix en el fet que el mateix any 1820 ja hi ha 42 Estats que tenen representació diplomàtica al Vaticà (I. TERRADES, 1987, p. 194).

Però aquí, direu, són diferents. L'Església no va deixar mai de remenar les cires. Les estadístiques de la diòcesi de Tarragona -no confondre amb la divisió provincial (8)- assenyalen una presència aclaparadora de persones vinculades a la institució eclesiàstica. Donem un cop d'ull. L'any 1767 hi havia 149 parròquies obertes al culte d'un total de 189 pobles (Ull! hi havia poblacions amb més d'una). El nombre de convents religiosos era de 26 i 9 de religioses. D'un total de 106.739 fidels (tots, és clar), 1.664 estaven lligats a les normes de l'Església i havien fet els corresponents vots. La distribució és la següent: 102 capellans, 688 beneficiats, 699 religiosos i 195 religioses; i depenents directament de l'arquebisbe, 11 dignitats, 24 canonges, 24 comensals i 74 beneficiats. Trenta anys després, és comptabilitzen 444 eclesiàstics a la ciutat de Tarragona, és a dir, el 22,5 per cent de la població activa. Déu-n'hi do!

L'estadística del 1880, cents anys després, presenta un augment de parròquies, 167, però una reducció del 50 per cent dels efectius eclesiàstics, 880. Els eclesiàstics seculars són distribuïts en: 251 clergues de parròquies (més 10 pertanyents a congregacions religioses), 51 clergues de la Catedral (més 45 adscrits) i 66 beneficiats sense càrrec parroquial (més 53 religiosos exclaustrats). Paral·lelament, els 12 convents de monjos aplegaven 238 religiosos i el 22 convents de monjes 165.

Les dades, i en aquest cas concret les xifres, són importants però no ho són tot. De les xifres en podem treure la conclusió de l'estensa organització eclesiàstica, amb una atapeïda xarxa de parròquies, però no del seu estat de salut, que són figures d'un altre paner. Un repàs als butlletins de l'arquebisbat de Tarragona i la correspondència tramesa pels capellans dels pobles ens ofereix una altra imatge de la realitat de la vida parroquial. De mostra un botó: "Cuando el sacerdote empieza el oficio de la Santa Misa, el uno está hablando, el otro está durmiendo, éste está fumando, el otro dando voces, es decir, que a veces a dicho sacerdote le hacen perder las oraciones". Els llibres d'ànimes, a la manera de llibres de comptabilitat, ens donarien, així mateix, un balanç de força descreguts, si més no indiferents.

Així, doncs, no és or tot el que relueix. Ni entre el ramat, ni molt menys entre els pastors. La vida de més d'un, de capellans, no era tot l'evangèlica del que hom esperava, si més no exigia les autoritats eclesiàstiques. La taca més freqüent era, és clar, d'origen terrenal: la feblesa de la carn. Hi han casos que tenen molla, com la del dissortat rector concubinari que, després de ser sancionat reiteradament amb trasllat de parròquia, es fa l'orni davant les amenaces d'excomunió i és deixat per impossible bo i adjudicant-li un llogaret perdut a la muntanya. En les parròquies grans, amb un grapat de capellans, les rivalitats i ambicions personals per fer carrera, eclesiàstica, converteixen la comunitat en un niu d'escurçons. D'aquesta manera informava als seus superiors, de l'Aquebisbat de Tarragona, el vicari de Montblanc, en nom de la comunitat de clegues, sobre la conducta del plebà (rector), sis anys després d'haver esdevingut els fets relatats (1889):

"La Sra. Ane'a tuvo una enfermedad de nueve meses, propios de las mujeres casadas, que ella decía era enfermedad de los nervios, algún otro temía que fuera hidropesía de vientre, porque se iba engordando de día en día; cuando en una sola noche desaparecen los nervios, la hidropesía y todo, no estando más enferma ni cosa que se le parezca. Sabe lo que era Excmo e Ilmo Sr.? Después dijeron que había tenido un hijo (...) mientras él (el plebà) lleno de temor y espanto, el remordimiento y el temor de que no se descubriera el humo de la hoguera y se lo llevara el viento de la publicidad, tuvo que guardar cama 19 días y muchos más de convalecencia.

Después, no se, si con dinero o sin dinero, para tapan la boca a una mujer que frecuentaba la casa rectoral, le vendieron la casa que no habitaba". (9)

L'estat d'ànimes dels parroquians i del mateix clero era ple de descosits i la nova onada laicista emanada de les ciutats amenaçava amb fer-los més grans. Calia un cop fort de timó i aquest vingué del bisbat de Vic de la mà dels bisbes Morgades i Torras i Bages. Entrem, doncs, a les darreries del Vuit-cents, en l'etapa de "recristianització", segons l'anomena, i al meu parer amb encert, Josep M. Fradera. El concepte de "recristianització" implica, d'una banda, un anterior període de laxitud en l'activitat eclesiàstica dels feligresos i capellans, com suava comentàvem, i una ofensiva renovant el missatge i l'organització.

El nou missatge de l'Església serà el de la identificació dels valors tradicionals de Catalunya amb els de l'Església. En aquest sentit, els mites de la tradició popular generats per la Renaixença -El Canigó, Ripoll, Montserrat, Poblet...- tindran una arrel o inspiració clerical. El llibre del Bisbe Torras i Bages, La Tradició Catalana, n'és el resum més reeixit i, per tant, la nova Bíblia de l'Església catalana.

L'antinòmia tradició-modernitat es plasmarà en les relacions camp-ciutat, en la qual el món rural és el dipositori de la tradició i el món urbà el pregoner de la modernitat. El món rural és la reserva dels valors espirituals i, per tant, catalans, i el món rural és el regne del Maligne, materialista, descregut i, de retop, enemic de la pàtria. D'aquesta simbiosi entre Església i Renaixença en sortirà un corrent del pensament catalanista amb una idea-força de gran trascendència i durada: la pàtria sagrada en les reivindicacions nacionals de Catalunya. No són el poble elegit per Déu però, que no és poc, som beneïts per l'Església.

La reorganització de l'Església es produeix en una doble orientació: per una banda, es reforça el front del clergat regular destinat a l'ensenyament de les noves generacions i, per l'altra, es dissenya un nou model de capellà de parròquia amb un perfil que barreja l'esperit missioner amb la preparació intel·lectual adient. Els seminaris, a tall d'acadèmies militars, seran reformats atenent a les noves necessitats -4> la guerra i calen preparar nous oficials- i d'ells en sortiran els nous creuats de la recristianització.

Abans d'entrar en combat, però, cal tocar de peus a terra i fer balanç de la situació.

L'estadística parroquial del bisbe Morgades, per exemple, realitzada el 1892, recull la resposta de 256 parròquies del bisbat (10) a un qüestionari de 25 preguntes, que cobrien diferents temàtiques: estat de l'Església, sobre el clergat de la parròquia, la situació econòmica, l'estat dels ornaments sagrats, l'estat de la fe dels feligresos, el grau de participació en els actes litúrgics, la persistència de costums antics a la parròquia... En les respostes dels rectors es veu clarament una cosa: genèricament tots els rectors parlen del bon estat de la fe i els costums en la zona però es palesa que en els llocs més poblats o amb treballadors industrials són els que susciten comentaris més decebedors (J. FIGUEROLA). Veiem el comentari que es feia des de la mateixa Catedral de Vic:

"Se està conservando todavía la fe en general y las costumbres, si bién se conservan en estado relativamente satisfactorio, empiezan a resentirse del espíritu de indiferencia y materialismo que desgraciadamente se va extendiendo como verdadera lepra". (citat per J. FIGUEROLA)

El cas de Marçau, com el dels altres nuclis industrials -Roda de Ter, S. Hipòlit de Volpgrà...-, és simptomàtic de l'esquerda oberta a les comunitats rurals penetrades per les indústries d'enclavament:

"Va en decadència por ser las causas generales, y principalmente por ser esta Villa el centro, desde muchos años, de los trabajos socialistas, y anarquistas y por consiguiente las huelgas frecuentes que se experimentan". (Idem)

Al costat del desenvolupament industrial cal fer esment d'un altre fenomen, l'estiueg, que trasbalsarà els costums i tradicions de les comunitats rurals i, per tant, la identitat dels valors clericals. El rector de S. Julià de Vilatorrada s'ho enumera, en la data primerenca del 1892, i així ho escriu:

"Por ahora el estado de la fe es bueno, las costumbres morigeradas en cuanto a los naturales, si bien una y otras irán adulterándose debido a los forasteros de verano". (Idem)

Passem del Bisbat de Vic a l'Arquebisbat de Tarragona. Aquest, el 1888, s'ha reorganitzat en sis arxiprestats i disposa de 390 eclesiàstics seculars. Un fet que convé subratllar és que el 90 per cent del capellans procedien de la mateixa diòcesi. Calla, sens dubte, persones que coneguessin a fons el terreny d'evangelització o, si ho preferiu, de combat. Les forces es concentren en els grans nuclis i capitals de comarca. Montblanc, per exemple, amb un cens de 4.700 ànimes, comptava amb 13 capellans. La no va orientació manifesta en la disminució, respecte el cens del 1880, d'eclesiàstics seculars (87 menys) i un augment dels regulars dedicats a l'ensenyament en centres religiosos. La nova embranzida que da reflectida l'any 1895 amb un increment de tots els efectius, el seculars passen a 419, i es calculen en 5.500 i 6.000 els alumnes que en aquest anys d'acabament del segle s'educaran en centres religiosos.

L'Església en aquest període, a més a més d'interpretar els llibres sagrats al seu gust, anava a aïçonar la Història als seus interessos. L'objectiu era ben evident: controlar el passat, la memòria col·lectiva, per a controlar el present i el futur. Davant un període de canvi profund, de desintegració de les comunitats rurals, calla demostrar que les coses sempre havien estat igual i que per tant el canvi era una quimera, foc d'encenalls encesos per elements diabòlics. Per això sorgiran tot un seguit de monografies locals escrites per capellans. Unes històries tant crítiques amb el present com nostàlgiques del passat, que evoquen els orígens del poble -sempre són històries referides a temps contra més remots millor- al voltant de la centralitat de la parròquia. Els capellans gaudien de totes les avantatges per a escriure aquestes monografies locals, que podem resumir en tres: primera, saviem

escriure; segona, disposaven de temps; tercera, eren els custodis de les fonts més importants, els arxius parroquials. Ara, però, al costat d'aquestes avantatges s'afegeix la consigna donada per les autoritats eclesiàstiques acompanyada d'una formació "ad hoc" en els seminaris.

Els bisbes catalans, tot seguint els francesos (11), esperonaren els rectors a la realització i divulgació de la història de cada parròquia. El bisbe Morgades, concretament, ordenà la restauració del monestir de Ripoll (1886), la creació del Museu Arqueològic Diocesà de Vic (1889) i la creació de la càtedra d'arqueologia sagrada al seminari de la mateixa ciutat (1890). La tasca d'ordenació, classificació i catalogació dels arxius parroquials i catedralicis fou obligatòria a partir de les disposicions decretades per Pius X el 1909. L'any 1921, el cardenal Vidal i Barraquer manava concentrar tots els arxius parroquials de l'arquebisbat de Tarragona i obrí una secció especialitzada -secció històrica- per a garantir la seva millor conservació i investigació. Cinc anys després, Sanç Capdevila publicà El archivo parroquial y su ordenación. Estudios y normas para ordenar, catalogar y conservar los archivos parroquiales.

Els seminaris diocesans obriren les portes als estudis històrics i literaris. D'aquesta manera, els seminaris formen els futurs capellans de la formació bàsica a l'hora que desvetllaren l'interès per la investigació històrica i, molt especialment, del folklore. No endebades, molts seminaristes col·laborarien amb l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya creat a la Universitat de Barcelona per Carrera i Artau el 1915. El famós Diccionari de mossèn Alcover hagués estat impossible de realitzar, com ell mateix reconeixia, sense l'ajuda de la majoria de rectors dels pobles convertits en corresponsals.

Els capellans aprofitaran -sovint seran un dels principals promotors- la revifalla de la premsa local i comarcal, de tarannà catalanista, per a la difusió dels treballs històrics i folklòrics. Anton Vila, de Santpedor, en una sèrie d'articles al setmanari "LA VEU DE MONTSERRAT", publicats l'any 1889, amb el títol Cartes d'un vicari a un seminarista sobre'l regionalisme, presenta el regionalisme dels eclesiàstics com una eina per tal d'ajudar a superar l'anticlericalisme del segle XIX. El poble diu:

"se n'adonarà que el clergat l'estima si veu que estimem les seves coses, quan veu que respectem les seves costums y veneremab més fervor los seus sants patrons y'ns complauen les seves tradicionals festes y li parlem sempre ab carinyo de les coses de la terra (...) Es necessari que procurem no desayrar-lo procurant en quan poguem enamorar-nos també de les seves coses, donant sempre a la nostra propaganda religiosa un ayre y un color regionalistes (i planteja que el clergat pot col·laborar amb la causa del catalanisme, entre d'altres coses)...trayent alhora ab

paciència la pols dels nostres anxius, cercant ab tota calma les joyes que encara hi han amagades y que ningú millor que nosaltres pot trobar, tenint especial empenyo en volguer portar tots la pedreta a la restauració de l'història pàtria...". (vegeu J. M. PUIGVERD nota)

Mossèn Llorenç Sallent valorarà nostàlgicament els antics lligams entre el comú (universitats) i l'Església, expressats en els antic consells celebrats als cementiris. La identificació Església-pàtria (cementiri) és total i absoluta:

"Espill d'altres millors temps era encare la construcció de las cases del Comú junt a la Iglésia, en qu'ls consells generals y demés determinacions del Comú se tenian a toch de campana en los cementiris, puix aixís la veu qu'ls cridava era santa y sant lo floch, ahont descansaven llurs pares, quin recort il·luminava son enteriment per conèixer be'l dret y la justícia, y movia sa voluntat pera practicar-la". (Idem)

Raimon Casellas recrearà amb cruessa en la seva novel·la Els sots feréstecs (1901) aquesta etapa de recristianització (12). El protagonista, mossèn Llätzer, és enviat (desterrat) a Montmany de Puig-graciós (Vallès Oriental), a un cul de món, amb la finalitat d'adreçar pel bon camí a un ramat de bens feréstecs. Quan arriba al poble, els veïns se'l miren de cua d'ull: "Això és que en deu haver fet una de molt grossa...i el duen aquí a purgar el pecat". El capellà farà mans i mànigues per a guanyar-se la confiança d'aquelles ànimes descregudes i rebeques. La campana toca a missa...

"Va passar un quart, va passar mitja hora, ne va passar una...i res. El capellà revestit de cap a peus i plantat de tant temps davant l'arquimesa, a la fi va agafar el calze, i amb aires resoluts, va sortir cap a l'altar. Al posar els peus al presbiteri, no es va poder estar de llençar una mirada a la nau per a veure si havia comparegut cap feligrès escardusser; però, com que les ombres s'apilaven fetxugues per tot el temple, no va distingir enterament res. Solament pel silenci de tomba que regnava es coneixia que dins aquella foscuria no hi alenava ningú".

Malgrat les intencions de Casellas (vegeu nota 10), en Els sots feréstecs trapua l'idea de que el poble ha crescut tant tort que ni l'Església, amb tota la seva presència i influència, pot adreçar-lo. Casellas reprendrà aquesta idea en un capítol de Les multituds (1906), en què descriurà càusticament la pugna entre una Església que maldava en la seva missió evangèlica i una comunitat impregnada de "terrenalisme". El capítol, "Deu-nos aigua, Majestat!", narra la reacció ambivalent del poble en uns moments de secada perllongada. Es novament un poble de mala mort, "Gent de la Pobla, gent de la força", descregut fins a dir prou. Tanmateix, la desesperació de la dissort els duu a recórrer, en darrera instància, a la celebració

d'unes prerrogatives clericals. Eixelebrats com eren per tot, fos cosa de Déu, fos cosa del dimoni -dirà Casellas-, saltaven d'una dèria a l'altra dèria amb la mateixa ària de salvatges, amb la mateixa exaltació d'esperitats:

"Bo i esperant el dia de les pregàries, ja passaven per la vila colles de gent cantant a crits les lletanies i exclamant a cada junt: "Aigua, Déu! Aigua, Déu!", amb uns udols de fera que feien escruixir. Homes i dones anaven de genollons pels carrers, picant-se el pit amb un còdol o ssofant-se l'esquena amb calabrots. Per guarnir els frontis de les cases amb objectes de pietat, els veïns treien, de dins les cambres, imatges velles de sants i santes que, penjades per les parets, convertien els carrers en altars inacabables.

Un que hagués entrat de nou a la vila negra no l'hauria coneguda pas. Les lavemes de l'arraval, adés tan plenes de bullicia i cridòria, restaven solitàries i quietes com un reclos de fossar. Les cases de meuques de sobre muralla, abans tan atrafegades i escandaloses, apareixien estranyament quietes, amb les finestres tancades i barrades, com si fos Divendres Sant. Enlloc del món, com suara, les cançons obscenes que semblaven dictades a la presó o al bordell".

Quan va arribar l'hora de la professó, esgarrifava de sentir la manera com aquella munió de gent miserable vinguda de qui sap quins pobles i llogarets veïns, alçava un crit de plany al cel, fent prometença de no cometre més pecats si Déu s'apiadava de la comarca (...). La major part dels assistents feien heretat de mirar, pels horrorosos enginys de suplici de què s'havien guarnit el cos. Quasi tots anaven amb els peus descalços i amb les cames vestides d'esbarzers. Molts arrossegaven pesant cadenes, o duïen els braços estesos, amb una peçrassa a cada mà. D'altres portaven al coll dos cabirons clavats de través, a tall de creu feixuga que els marcava les espatlles (...). Talment semblava que el terror i la fam havien traspalsat el judici d'aquella gentada enfollida i clamorosa. I és que, estermodits per la misèria, imprimien a la devoció la mateixa feresa, la mateixa mala sang amb què suara es destrossaven ells amb ells. Davant d'una penitència enfurismada com la d'aquells homes rebecs i enverinats, no se sabia si prendre els penitents per màrtirs de la fe cristiana o per lladres de carní ral. (...)

El poble ha passat de la disbauxa al més pur misticisme, tot i que Casellas no en trobarà cap mena de transformació profunda. Tan sols ha canviat l'ídol d'adoració, la forma és la mateixa, si més no la passió que desfermen. Tot seguit introduirà al mestre de cerimonies amb un descripció que no té pèrdua:

"Davant de tot, a tall de capítol, anava el missioner, un caputxí jove, més sec i escardalenc que un anacoreta, ple de nusos d'ossos com un feix de sarments vells, ullerós i pàl·lid igual que la mort. Amb el braç estirat, enlairava una creu a guisa de senyera, com si amb ella volgués conduir a les victòries celestials, passant pel calvari redemptor, aquell estol d'orats furiosos. (i clamava en mig del silenci sepulcral)

Set tenia el poble jueu
anant pel desert un dia,
quan Moisès clamant a Déu,
la dura roca feria,
fins que l'aigua regalada
araig fet hagué de brollat

I la multitud, a l'una responia.

Per la terra assedegada
deu-nos aigua, Majestat!"

A la fi arribaren al capdarrunt de les Set Creus, el paratge sinistre, conegut a la rodalia pels sets assassinats que s'hi havien comès. Aleshores, el Crucifix vell, la Santa Majestat, porta des de l'església en relleus de vuit homes, fou clavat al cim. Es el moment climàtic del capítol, en el qual el missioner es despatxará a gust. Fixeu-vos en la tesi del discurs: el benestar condueix al pecat, a la carn, i la misèria a Déu, a la salvació espiritual. El Déu de l'Església és una imatge terrorífica, que exigeix el sacrifici de la carn per aconseguir la salvació eterna.

"Gent de la força, de genollons tots i acoteu el cap a terra! -La multitud va obeir, esporuguida-. Així, així és com vos vull veure sempre: ben humils i compungits. Quan és any d'abundor idia de gràcia tot és plantar cara al cel i renegar de la seva providència; quan és dia de fam, de set, d'adversitat, com avui, veniu, tot submisos i penedits, a reconèixer l'omnipotència divina (...) Si estiguéssiu en l'abundor, estariu en el pecat: esteu en la misèria, i ja comenceu a cercar el camí de la salvació (...) Per vosaltres només hi ha Déu quan hi ha fam: dons beneïm la fam, que obra el miracle de tornà' us a Déu. Amb el Déu misericordiós, ple de bondat i tendreses, no hi voleu pas saber res: doncs haveu-se-les amb el Déu de les justícies eternes (...) Ara són els càstics de la terra, transitoris i mudables, com tot és mudable i transitori en aquest món, però, mentrestant, se us preparen aquells que no muden ni s'avaben mai. després d'una mort desesperada vindrà el judici sever, i, després del judici, tota una eternitat de dolor infinit!

Doncs giteu per aquestes boques d'impuresa i confessió de tots els crims i totes les perversitats que us podreixen les entranyes. Aquí, sota aquest cel blau, obra de Déu; aquí, postrats davant la sagrada Majestat, digueu al Senyor Jesucrist Nostre que sou uns matadors i assassins.

I les turbes responien: Som matadors i assassins!

- I lladres de camí ral.
- I lladres de camí ral!
- I gossos fells de luxúria.
- I gossos fells de luxúria!
- I heretges i renegats.
- I heretges i renegats!..."

Però de sobte, enmig de la catarsi, es produeix el miracle desitjat i comença a ploure a bots i barrals. I, en un tres i no res, la gent canvia de color. Es desfà de creus, d'esbarzers, de fuets, i d'altres elements amb els que ha torturat la seva carn i fot el camp corrent costa avall cap el poble per a guarir-se i celebrar-lo. La pluja ha tomat les coses al seu lloc i els que suara desagnaven portant la Santa Majestat, ara ja no se'n recorden ni de Déu, ni de Nostre Senyor. I menys del seu representant a la terra.

"A on aneu, desanimats? No veieu que el Crist es mulla? Brètols, més que brètols! No fugiu. En nom de Déu vos ho mando, gent de la força, no abandoneu la Majestat!

Però ells, res, res: dret avall sempre, igual que el dimoni, els envestís (...)

La major part dels homes es ficava a les tavernes demanant que s'encengués foc per eixugar-se la mullena de les robes. Altres es deixaven anar de colzes damunt les taules, demanant vianda i beure. Què teniu? Porteu vi! Vi! Vi! Vinga vi!... tot era tal.lara i bullici... i, al compàs de la pluja que anava caient a dojo, s'alçaven cantúries per tot arreu... Quina vetlla de gatzara i de platxèria!

Ja era més de mitjanit... i encara es sentia els soroll dels daus per les tavernes, i els trucs ienvits dels jugadors de cartes, i les riallades i els renecs dels borratxos... Les meuques de sobre muralla passaven, mig nues, per darrera les finestres, senyalant l'ombra del cos a través de la cortina... Les guitarres brunzien sense parar i, per entre el ball de la disbauxa, suraven retalls de cobles desvergonyides:

Beven i riguem-hi,
que plou a desdir:
cada gota d'aigua
val un got de vi!

Mentrestant, allà dalt, al turó de les Set Creus, el Crucifix es mullava, voltat de fosca i de solitud."

Enfront de l'actiu càustica de Casellas, cal situar la posició de Cels Gomis, el qual intentarà explicar aquesta ambivalència o dualitat mística i terrenal en el pròleg del seu estudi sobre La bruixa catalana. Les mateixes creences que ell combat com a remors del progrés se li presenten ambigüament com a residus d'un antic paganisme que constitueix, en el seu pensament, la veritable religió de la naturalesa (i, per tant, de la vida i l'amor), en oposició al catolicisme, que seria la religió de la mort i el color (LI. PRATS):

"L'amor! L'amor no és més que una reminiscència del culte a la natura. Ell, malgrat tots els entrebancs que se li oposin, farà renéixer i perpetuar aquest culte.

L'home no pot pas viure dintre l'estreta presó en què la nova religió vol tancar-lo. En la quietud dels seus temples, enmig del silenci que l'envolta, medita, es recull dins de si mateix, i el seu pensament vol enlairar-se, però rebota contra les naus que l'empresonen i torna a caure a terra.

La salmòdia monòtona dels sacerdots del nou culte, feta en una llengua estranya per a ell, ensopceix el seu esperit; la freda serietat de les cerimònies que presenciu gelen el seu cor; les horribles imatges de les penes amb què per tota una eternitat l'amencen per la més petita falta l'omplen d'espasmodicament.

Tan aviat es considera un cuc miserable que s'arrossega damunt la terra esperant que els altres cucs se'l mengin com es revolva irat contra un misticisme que no comprèn. Hi ha moments en què enyora la seva religió perduda, en què reclama les seves imatges enderrocades, en què vol tornar a les seves festes antigues i rialleres.

L'home s'ofega enmig d'aquella atmosfera d'encens i té ànsia de respirar novament l'aire pur i sanitari dels camps; enyora la natura i vol tornar al seu si; se sent morir sota una pesada losa de plom i vol viure en plena llibertat. Poc li importa la condemna eterna. (C. GOMIS, pp. 38-39)

De la sentència del bisbe Torras i Bagès, que encapçala aquest apartat, Cels Gomis és queda amb la segona persona de la trinitat: la naturalesa. Una visió panterista, sens dubte, però que lliga més amb el tarannà dels pagesos. Del mateix parer, malgrat la distància cronològica i ideològica, en serà Josep Pla. Pla

interpreta les paraules de Torras i Bages dins d'una cosmologia del món rural, en la qual el pagès es troba físicament i espiritualment entre el cel i la terra. I d'aquesta experiència, entre cel i terra, en treu la síntesi.

"Del sentiment de subjecció i dependència al món físic, en prové la insondable, aclaparadora humilitat del pagès; del sentiment d'unes forces benignes, en neix la seva seguretat, la seva tenacitat, la seva infatigable confiança en la terra. Aquesta barreja origina un ésser humà humaníssim: un home prudent, irònic de vegades fins al sarcasme, però mai capaç d'abandonar la prudència i la cautela.

El sentiment que entre Déu i la naturalesa hi ha un problema de proporcions sempre a punt de trencar-se, però que no s'acaba de trencar mai totalment, explica d'un cantó la seva humilitat, de l'altre la seva supèrbia. D'aquest sentiment, en neix el providencialisme típic de les civilitzacions pageses i que les civilitzacions industrials desconeixen. El pagès creuen una forma o altre en el providencialisme, en una forma o altra de miracle obscur i permanent. Això origina la confiança que té en si mateix. El pagès creu en la seva terra i creu en ell mateix".

Pla parla de providencialisme, nosaltres ens referirem com a messianisme. L'espuma que pot encendre el foc purificador, que aboleix l'estat de coses present. Un fenomen complex, és clar, on l'esperit de Déu prendrà forma terrenal, d'un home de carn i ossos, que vindrà per alliberar-nos de l'aflicció i ens deixarà l'esperanza d'un altra vida. Aleshores, i aquesta seria la meua discrepància amb Pla, les aigües encantades, la prudència i cautela, sortiran de mare i es defemará la riuada. I és que en la nostra història, seguint polemitzant amb Pla, dels remences ençà, hi hagut més sang i fetge que no pas pa sucats amb oli.